

Csaplár-Degovics Krisztián:

Thallóczy Lajos és az albániai historiográfia

I.1. Bevezetés¹

„Ma van 500 esztendeje annak a napnak, hogy a mi Nemzeti Hősünk, a mi legendás főhősünk Gjergj Kastriot-Skanderbeg meghalt. A Skanderbeg halála óta eltelt 500 esztendő alatt Albániában és világszerte sok nagy történeti esemény zajlott le. De Gjergj Kastriot-Skanderbeg neve az albán népben, Albánia történetében és Európa történetében felejthetetlen maradt, mivel 25 éven át az albán népet, egy heroikus küzdelemben, korának legerősebb hatalma ellen vezette: az Oszmán Birodalom ellen. A Skanderbeg vezette albán nép legendás harca a 15. században ismertté tette az albán nép nevét. Egy olyan népet, amely inkább meghal a harcban, mint hogy térden állva rabszolgaságban éljen. Egy olyan népet, amely bár kicsi, de hősi; amely az ellenség előtt nem hajol meg, amely mestere a háborús stratégiának. Egy olyan mester, amely készen áll arra, hogy bármilyen ellenséggel fegyveresen mérje össze magát; akkor is, ha ez [az ellenség; Cs-D.K.] fölényben van, képes a győzelmet kivívni. És a Skanderbeg halála óta eltelt 500 év eseményei számtalanszor bizonyoságul szolgáltak népünk ezen nemes tulajdonságáról. A mi népünk, amely arra kényszerült, hogy folyamatosan harcban álljon barbár külső ellenségekkel és karddal vágjon utat magának évszázadokon keresztül, bizonyosságát adta életképességének és a maga gazdag, hosszú és nagyszerű történelme során sok nagy haladószerű hagyományt teremtett. Pártunk, mint marxista-leninista Párt, mindig értékelte népünk patrióta, demokratikus és forradalmi hagyományait, a szabadságért és függetlenségért idegen hatalmak ellen folytatott legendás fegyveres harc hagyományait; ugyanígy értékelte a felszabadulásért folytatott forradalmi mozgalmak hagyományait és a társadalmi fejlődést [is]. A Párt mesterien élt a nép nagy haladó harci hagyományaival és azt egy magasabb szintre emelte, hogy a dolgozókat a hazaszeretet magasztos szellemiségében a szabadságra és haladásra, a haza szabadságának és függetlenségének védelme érdekében önmegtagadó elkötelezettségre, minden ellenség ellen a nép érdekének védelmére nevelje és mindenképpen ő [a Párt] volt az, aki használta ezeket [a harci hagyományokat], mint inspiráló tényezőt, hogy a néptömegeket a haza náci-fasiszta járomtól való megszabadításának és egy szocialista társadalom felépítésének harcában mozgósítsa. [...] Ezen körülmények között, amelyek nemcsak az albán nép, hanem Európa minden népe számára kritikusak és tragikusak voltak, a mi népünk, a Balkán-félsziget és Európa legkisebb népe, Gjergj Kastriot-Skanderbeg vezetése alatt, felvállalta a történelmi felelősséget, hogy az országot felszabadítsa és ellenállást tanúsítson az Oszmánokkal szemben és azokat albán földön, Európa kapujánál, feltartóztassa. Ezt a történelmi kötelezettséget 25 év alatt töretlenül és dicsőülgesen teljesítette is; az alatt az idő alatt, amíg Skanderbeg állt az élén. Számos történész kérdezi és még nem értette meg, hogy a Gjergj Kastriot-Skanderbeg vezette kis albán nép, megkockáztatta, hogy fegyverrel a kezében korának nagy és hatalmas birodalma ellen felkeljen, 25 esztendőn át harcoljon és titáni küzdelmet vívjon, és olyan ragyogó győzelmet érjen el, amely az egész világot csodálatra készítette. Mi marxisták-leninisták világosan értjük, hogy mik is voltak elődeink, a Skanderbeg vezette albán nép ezen „csodájának” okai. A döntő tényező és a hősi ellenállás és győzelem egyetlen forrása ebben a hosszú és egyelőtlen küzdelemben a néptömegek voltak, mindenekelőtt a parasztság. A néptömegek képezték az ellensúlyt a határozatlansággal szemben és a feudális urak árulásával szemben; ők ragadták meg az alkalmat az általános felkelésre, ők álltak hajlíthatatlanul helyt ebben a véres küzdelemben, őket illeti elsősorban a győzelem dicsősége,

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült el.

ők adták az albán történelemnek azt a ragyogást, amely évszázadokon keresztül sugárzott. Országunk néptömegei, akiket Skanderbeg vezetett az Oszmánok ellen harcba a 15. században, letették az alapjait az értékes erkölcsi örökségnek, amely a későbbi generációkban patrióta és forradalmi hagyományokká fejlődött és amelyet Pártunk egy még magasabb szintre emelt. Így jött létre a Mozgalom kolosszális ereje céljának [a Párt céljainak] elérése: az ország idegen hatalmaktól való megszabadítására, a kizsákmányoló osztály megdöntésére, a szocializmus felépítésére és a nép történelmi győzelmének megóvására minden ellenséggel szemben. Skanderbég korszakának néptömegei fenntartás nélkül belevetették magukat a harcba, hogy független gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket, országuk szabadságát és függetlenségét megvédjék, hogy az általuk felhalmozott anyagi és szellemi értékeket, a nemzeti értékeket megóvják. Az Oszmánok hatalma elleni harcban, Skanderbég vezetésével, mindenki részt vett: férfiak, nők, gyerekek.”²

...

„Albánia istenáldotta ország, lakosai, az illírek utódai lévén, ősi származásukról híresek, és méltán lehetnek büszkék arra, hogy a Szkanderbégnek is nevezett Kasztrióta György vezetésével negyed évszázadon át ellenálltak az oszmán hordák támadásainak. Minthogy Kelet felé a híd szerepét játszották, az albánok feláldozták magukat a Nyugatért és a kereszténységért. A sors minduntalan mostohán bánt velük. Itt megjegyezném, hogy a dolgok ilyen értelmezése az egész Balkánon létezett. Mindenki hídnak tekintette magát Kelet és Nyugat között. Legendás hősök vezetésével mind a Nyugatot védelmezték. A történelem mindenkiel igazságtalanul bánt el. Mindenütt ugyanaz a nóta.”³

„[...] a szerzők [a balkáni történészek, Cs-D.K.], erkölcsös iskolamesterekhez hasonlóan, akik képtelenek megszabadulni örökösen ugyanazon témáktól, amelyeken egész életükben kérődztek, ugyanannak az érvelésnek az ördögi körében mozognak, amelytől ma éppoly kevés jót várhatunk, mint tegnap. Kuporognak a lövészárkaikban, és mindig ugyanazokat a múltbéli kliséket és sztereotípiákat pufogatják. A hangnem gyűlölködő, és kihallani belőle a szomszédok iránti megvetést. És egyvalami különösen elgondolkodtató: ezek az úgynevezett „hazafias” írások nem csekély népszerűsége számíthatnak az olvasók körében. [...] A legmeghökkenőbb számomra az a mindenütt észlelhető tény (a balkáni országok csak kiváltképpen beszédes példái ennek), hogy a közösségek készek szó szerint keresztrefeszíteni, fizikailag megsemmisíteni mindenkit, aki a „szent teheneket” le akarja vágni, aki kimondja a keserű igazságokat vagy megpróbál olyan megoldásokat találni, amelyek ellentétben állnak a hagyományosan uralkodó vélekedésekkel. Bizonyos hatalmak befolyása alatt, amelyekhez a politikát éppúgy számíthatjuk, mint a médiát, ezeknek a közösségeknek gyakran fel sem tűnik, amikor az emberiség szent értékeit valóban megfosztják értelmüktől és elszakítják lényegüktől, hogy elvont frázisokká alakítva lózungokként használhassák őket a hatalomért folyó harcban, visszaélhessenek velük meghatározott körök, csoportok és egyének érdekében. Harci zászlóként lobogtatják őket e közösségek előtt, [...] Megjegyezném azt is, hogy a nemzet kultuszát, amely érthető vagy akár indokolt is volt a nemzeti újjászületés korszakában, a majd fél évszázadig tartó kommunista diktatúra idején a hatalom birtokosai saját céljaikra szervezték és tervszerűen a végsőig fokozták, akárcsak az albán történetírás etnocentrizmusát. Erre a tudomány már rámutatott. A mozgásba hozott masinéria rendkívül

² Mehmet SHEHU, 500-vjetori i vdekjës së heroit tonë kombëtar Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, *Studime historike* 1968/1, 27-40, 27-29. Az idézett szövegrészt német fordításban is közölte: Oliver J. SCHMITT, Genosse Aleks und seine Partei oder: Zu Politik und Geschichtswissenschaft im kommunistischen Albanien (1945-1991), in: Markus KRZOSKA / Hans-Christian MANER (Hgg.), Beruf und Berufung. Geschichtswissenschaft und Nationabildung in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Münster 2005, 150-151.

³ Fatos KONGOLI, Një e vërtetë e thjeshtë (deutsch: Eine einfache Wahrheit). E tanulmány elkészítésekor az írás magyar nyelvű változata állt rendelkezésre: Fatos KONGOLI, Egy egyszerű igazság, in: Richard SCHWARTZ (Hg.), A közeli más – írások Délkelet-Európából. Pécs 2008, 163.

hatékonyak bizonyult, a diktatórikus rezsimnek sikerült az emberek képzeletébe beleégetni a kollektivista gondolkodást, a párt- és állami ideológiát.”⁴

E fenti első idézet Mehmet Shehu (1913–1981) albániai miniszterelnök 1968. január 12-én, a „II. Albanológiai Konferencia” alkalmából elmondott beszédének írásos változata. Ez az idézet tökéletes szimbóluma az 1968-as évnek, amely év méltán tekinthető az albán történetírás 20. századi csúcspontjának. Ettől az évtől kezdve ugyanis az albán interpretációs sémák tartalmi és fogalmi rendszere nem nagyon változott⁵. A történelmi önkép persze nem a később különös körülmények között meghalt miniszterelnök szellemi terméke volt, sokkal inkább a század legnagyobb tiranai történészéé, Aleks Budáé (1910–1993). E tanulmány mégis azért választotta első sorait Shehu (és nem Buda) beszédéből, mert a miniszterelnök mondatai foglalják össze talán a legtömörebben azokat a történelmi kánonokat, amelyek egyik apropóját adták jelen írás megszületésének és amelyek a mai napig súlyos örökséget jelentenek az albán történetírásnak.

A második hosszabb idézet pedig ennek a bizonyos történelmi képnek az ezredfordulós albán kritikája. Fatos Kongoli (1944–) tiranai irodalmár idézett esszéje a történelem–irodalom–történelmi identitás fogalmainak kapcsolatát járja körül. A választás azért esett erre az írásra, hogy Shehu beszéde mellett (politika) kijelölje ezen (történelmi) tanulmány másik fontos viszonyítási pontját (irodalom).

Ahhoz, hogy az albán történetírás helyzetét a politika és társadalom között megérthessük, illetve hogy Thallóczy Lajos szerepét is sikerüljön értelmezni az albán történelmi önkép alakulására, érdemes röviden számba venni, hogy mit is tudunk az albán történetírás történetéről, és *eddig* ismereteink szerinti legfontosabb teoretikusáról, Aleks Budáról.

I.2. Az albán történetírás

Az albán történetírás története még nem kellően feldolgozott. Született számos tanulmány egyes részkérdésekről, de alapos kutatások eddig még nem indultak⁶. Az ismereteket erre

⁴ KONGOLI, Egy egyszerű igazság, 158-159, 163.

⁵ SCHMITT, Genosse Aleks und seine Partei, 148.

⁶ A legfontosabb írások az albániai történetírásról és történelemtudományról: Hans J. HOPPE, Hochschulen und Wissenschaft, in: Klaus-Detlev GROTHAUSEN (Hg.), Albanien. Göttingen 1993, 555-586; Valentina DUKA, Ten Years of Post-Communist Historiography in Albania. Reflections on the Past in the 90-ies, und Robert PICHLER, Die albanische Historiographie seit der Wende, in: Alojz IVANIŠEVIĆ / Andreas KAPPELER / Walter LUKAN / Arnold SUPPAN (Hgg.), Klio ohne Fesseln? Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus. Wien 2002, 513-520 und 521-524; Oliver J. SCHMITT, Genosse Aleks und seine Partei oder: Zu Politik und Geschichtswissenschaft im kommunistischen Albanien (1945-1991), in: Markus KRZOSKA / Hans-Christian MANER (Hgg.), Beruf und Berufung. Geschichtswissenschaft und Nationabildung in

vonatkozóan recenziókból, nekrológokból, személyes tapasztalatokból és albán nyelvű olvasmányokból lehet mozaikkockaként összerakni. Egy kifejezetten ezzel foglalkozó és a szükséges alapos levéltári kutatásokon alapuló munka elkészítése még várat magára.

Az albániai történetírássra⁷, ugyanúgy ahogy a nemzeti történelemre, államalapításra stb., szintén jellemző a fáziskésés. Az önálló nemzetállam megteremtése 1912–1913-ban nem hozta magával a modern tudományok albániai megjelenését. Azt lehet mondani, hogy egészen a második világháború végéig nem indultak be számottevő történeti kutatások, mert az állam nem teremtette meg ennek az intézményes alapjait. Volt persze néhány hazai értelmiségi, legfőképp a századforduló előtt megalapított nagyhatású jezsuita gimnázium, a shkodrai *Xaverianum* tanárai között, aki rendelkezett a források olvasásához szükséges nyelvi készségekkel, de az ő ezirányú munkásságuk sosem lépett át egy bizonyos küszöböt. Bár voltak tudományos eredményeik és kutatásaik, amit az oktatásban is jól fel tudták használni, az ő általuk végzett munka inkább a modern tudományos élet közvetlen előfázisának tekinthető csak. A határokon túl, Olaszországban és az Egyesült Államokban élő albán diaszpórák már komolyabb történelemmel foglalkozó írókat neveltek ki (Faik Konica, Fan Stilian Noli stb.), de egy nemzeti háttérintézményre épülő, modern tudományosságot ők sem pótolhattak. Egészen a második világháború végéig, az albánokkal kapcsolatos tudományos kutatások csaknem kizárólag külföldi tudósokhoz, elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchiában nevelkedett két tudósgenerációhoz köthetők (a k.u.k. albanológia második generációja a két világháború közötti időszakban tevékenykedett)⁸.

A második világháborút követően gyökeres változások történtek a történelemkutatás területén is. Az új hatalmi elit Enver Hoxha környezetéből került ki: elsősorban a toszk délről, Korça és Gjirokastra muszlim körzeteiből. Az eddig létező kicsinyszámú értelmiségit likvidálták (elsősorban a katolikus és olaszos műveltségű gegek közül), vagy teljesen háttérbe szorították. 1944-et követően az új szocialista hatalom, mivel nem volt mire építeni, a semmiből teremtett új struktúrát és kreált a tudományok hazai adaptációjához egy új elitet.

Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Münster 2005, 143-166; Alois MOSSER (Hg.), Politische Kultur in Südosteuropa. Identitäten, Loyalitäten, Solidaritäten. Wien-Berlin 2006, 135-182; Stephanie SCHWANDNER-SIEVERS / Bernd J. FISCHER (Hgg.), Albanian Identities. Myth and History. Bloomington 2002, 3-25, 33-90; Peter BARTL, Anmerkungen zu einigen Problemen der albanischen Geschichte, *Südosteuropa* (36.) 1987, Heft 11/12, 676-689; Peter BARTL, Zum Geschichtsmythos der Albaner, in: Dittmar DAHLMANN / Wilfried POTTHOF (Hgg.) Mythen, Symbole und Rituale – Die Geschichtsmächtigkeit der Zeichen in Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Frankfurt a.M. 2000, 119-139.

⁷ Bár az 1960-as években a koszovói albán történetírás is megszületett, e tanulmány mégis meg kíván maradni az albániai történetírás vizsgálatánál.

⁸ Az osztrák-magyar albanológia történetét Kurt Gostentschnigg dolgozta fel. Kurt GOSTENTSCHNIGG, Zwischen Wissenschaft und Politik – die österreichisch-ungarische Albanologie 1867-1918. Phil. Diss., Graz 1996, bzw. GOSTENTSCHNIGG, Die Verflechtung von Wissenschaft und Politik am Beispiel der österreichisch-ungarischen Albanologie, *Südost-Forschungen* (58) 1999, 221-245. Albán oldalról tudománytörténeti összefoglalóként lásd. Nelson ÇABEJ, Nga historia e zhvillimit të shkencës shqiptare. Tiranë, 1980.

Azaz a történettudományt illetően: az állam megszervezésével párhuzamosan alakították ki a „hivatalos” történeti önképet is. Ezzel az örökséggel a mai napig nem tudnak megbírkózni az albániai történészek⁹.

A tudományos intézményhálózat megszervezése – hasonlóan az állami élet egyéb területeihez – jugoszláv, majd szovjet modellt követett. Az újonnan alapított intézményeket ennek megfelelően elsősorban a Jugoszláviában, majd a Szovjetunióban tanult káderekkel töltötték fel. 1947-ben megalakult az *Instituti i Shkencave* (a Tudományok Intézete), 1951-ben Tiranában, illetve 1957-ben Shkodrában egy-egy pedagógiai főiskola. A modern történelemtudomány valódi háttére, a tiranai egyetem, csupán 1957-ben nyitotta meg a kapuit. A tudományos függetlenség legfőbb szimbóluma, a Tudományos Akadémia 1972-ben jött létre.

Az albán történetírás megszületésekor komoly modernizációs hiánnyal küszködött és görcsös belső fejlődési kényszer hajtotta, hogy a szomszéd államok szakmai színvonalához felzárkózzon. A történelemtudomány egészen 1991-ig doktriner szocialista, ill. marxista terminológián és gondolatiságon alapult.

Az önálló egyetem létrejöttével megszülettek az első összefoglalások is, kizárólag kollektív munka eredményeként (*Historia e Shqipërisë I–II*. 1959 und 1965). Az „Albánia történelme” Aleks Buda (1910–1993) történelemszemléletének szimbóluma, aki a Hoxha-időszak *sefhistorian*-jaként („főtörténész”) legitimálta a pártot a történelem oldaláról. Az elbasani születésű Buda azon kevesek közé tartozott, akik korábban külföldön tanulhattak. Az 1930-as években hosszú éveket töltött többek között Bécsben, ahol az egyetemen történelmi tanulmányokat folytathatott.

Korábbi ismereteink alapján egy teljesen hiányzó történelmi tradíciót teremtett meg. Buda marxista–leninista alapon és módszerekkel rendszerezte, illetve interpretálta a történelmet (primer kutatásokat sosem folytatott). Olyan albán üdvtörténetet kreált, amely a párt számára a leginkább megfelelt. Az eddig is létező mitológiai elemeket egységes keretbe foglalta és olyan fogalmi és tartalmi rendszert alkotott, amelyek a mai napig töretlenül léteznek. A Buda-féle történetírás 1968-ban, Szkanderbég halálának 500-éves évfordulóján érte el a csúcspontját. A jubileum lehetőséget adott arra, hogy valami egészen újba és sajátba kezdjenek: Albánia története transzcendens történetté vált, amelyben a sors által is erre

⁹ „Die albanischen Historiker verfügten nicht über die Möglichkeit, unter dem schützenden Dach einer marxistischen Terminologie in der praktischen Arbeit Traditionen aus der Vorkriegszeit weiterzuführen. Der Aufbau des Sozialismus und einer nationalen Geschichtswissenschaft verlief zugleich, mit schwerwiegenden Folgen für die albanische Historiographie bis auf den heutigen Tag.” SCHMITT, Genosse Aleks und seine Partei, 148.

rendeltetett szuperlány, Enver Hoxha vezette kérlelhetetlen szilárdsággal népét a jövő menyországa felé¹⁰.

A történetírás a rendszerváltást követően némileg átalakult (pl. Albánia történelméből az albánok történelme lett, a régi terminológia helyét a nemzeti jelszavak vették át, illetve kanonizálták az eddig kimaradt katolikus egyházfiakat a nemzeti történelem megfelelő korszakaiba¹¹), de alapvető változáson nem ment át. Azt lehetett gondolni, hogy Aleks Buda hatása ennyire jelentős volt¹².

De mik is azok az alaptézisek, amelyek olyan erős gyökeret vertek az albán történeti tudatban? A nemzeti történelemnek három olyan súlypontja van, ami iránt az albán historikusok érdeklődnek:

- a., az illírek története az ókorban (= „az ősök”)¹³;
- b., Szkanderbég története a középkorból (a *par excellence* nemzeti hős);
- c., a nemzeti újjászületés, a *Rilindja* időszaka (legfőképp az 1878–1912 közötti időszak).

Ezek mellett persze vannak egyéb olyan témák és korszakok, amelyeket folyamatosan kutattak, de azok jelentősége az említettekhez képest elenyésző. A három témakörben négy axioma köszön folyamatosan vissza¹⁴:

- 1. az eredet és az elsőség axiómája¹⁵;
- 2. az etnikai homogenitás és a kultúra tisztaságának axiómája;
- 3. a permanens nemzeti harc axiómája;
- 4. a vallásokkal szembeni közömbösség axiómája.

Mindezek mellett van az albán történeti gondolkodásnak számos axiómája is: autochtonitás (a mai Albánia és Koszovó területén)¹⁶; az albánok egy régi néptől erednek, és ez a nép nagy, jelentős, erős volt és híres államisággal rendelkezett; a nép történetének és kultúrájának kontinuitása (a germán, szláv, bizánci és oszmán hódítások ellenére); a számos valláscsere és

¹⁰ Az albán történetírásról és Budáról lásd. SCHMITT, Genosse Aleks und seine Partei, 143-166.

¹¹ Ehhez lásd. Kristaq PRIFTI (Hg.), Historia e Popullit Shqiptar I-II. Tiranë 2000-2002.

¹² „Aleks Buda kann als Schöpfer wirkmächtiger albanischer Geschichtsmythen bezeichnet werden.” SCHMITT, Genosse Aleks und seine Partei, 165.

¹³ Az illír eredet első ismert megfogalmazója: Johann THUNMANN, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker. Leipzig 1774, 245-246.

¹⁴ Noel MALCOLM, Myths of Albanian National Identity: Some Key Elements, as Expressed in the Works of Albanian Writers in America in the Early Twentieth Century, in: SCHWANDNER-SIEVERS / FISCHER (Hgg.), Albanian Identities, 72-79.

¹⁵ Az illírektől való származás (és ezzel az autochtonitás bizonyítása) a Hoxha-féle időszak egyik legfontosabb történetírói feladata volt. BARTL, Anmerkungen zu einigen Problemen, 676.

¹⁶ A modern történeti nyelvészeti kutatások alapján Matzinger osztrák nyelvész arra hajlik, hogy az albánok a mai településterületükön bevándorlók lehettek: „Die Albaner in ihren historisch dokumentierten Wohnsitzen sind nach Ausweis der Toponymie Albaniens Zuwanderer aus dem inneren Balkan.” Joachim MATZINGER, Die Albaner als Nachkommen der Illyrer aus der Sicht der historischen Sprachwissenschaft, in: X.Y (Hg.), Albanische Geschichte – Stand und Perspektive der Forschung, München 2009, 36.

felekezeti sokszínűség ellenére az összetartozás érzése sosem veszett el; a kis nép heroikus harca a függetlenségért és szabadságért, a saját államért (mindig is ellenséges népek és hódító birodalmak fenyegették őket); harc a nyelv és a kultúra védelmében; Szkanderbég értelmezése európai kontextusban; Európa, az európai civilizáció védelme az ázsiai barbársággal szemben; a tiszteletet és figyelmet keltő nemzeti erények: katonai erények, hűség, becsület, kitartás, az adott szó megtartása (*besa*) stb. Ide lehetne talán azt is sorolni, hogy az albán historiográfia előszeretettel vetíti vissza a modern, etnikai alapú nemzeti identitásokat („nemzetek szembenállását”) a történelmi múltra¹⁷. Azt lehet mondani, hogy a belföldnek szánt történeti összefoglaló munkák többsége inkább nemzeti propaganda, mint történetírás¹⁸.

A történeti gondolkodás hiányossága („amnéziája”¹⁹), hogy számos lényeges dologra nem ad (nem akar) választ adni: pl. az Oszmán Birodalmat, követve a szomszédos balkáni népek történetírói hagyományait, rettenetesen sötét jelzőkkel mutatják be az albán történészek. Arra azonban nincs magyarázat, hogy akkor hogy lehet, hogy az iszlamizáció (Bosznia mellett) itt volt a legsikeresebb az egész félszigeten (a népesség kb. 70%-a ma is muszlim), illetve hogy az albánok elképesztően magas számban befutott nagy birodalmi karrierjének mi az oka?²⁰

Másik hiányosság, hogy az albán történésztársadalom nagyobbik része nem kommunikál a külföldi tudósokkal, nagyon belterjesen írnak. Olyan, mintha az egyetemes történelmi kutatások (pl. az albánok kapcsán) nem is léteznének. Mindemellett a „belső”, pl. a módszertanról szóló viták is hiányoznak.

Buda gondolatainak, és egyben az alaptéziseknek is a forrásai a *Rilindja* időszakában keresendőek. A fentebb felsorolt érdeklődési körök, axiómák ugyanis Noel Malcolm vizsgálatai alapján már az 1910–1950-es években felbukkantak több amerikai albán szerzőnél²¹; azaz ekkor már létezniük kellett. Peter Bartl, az albán történelmi tézisek eredetéről szóló cikkében is azt fejtegeti, hogy az albán nemzeti érzés propagátorai, a századforduló körüli időre már megkonstruálták a történeti kép alapjait²².

¹⁷ „Die Rückprojizierung moderner ethnischer Identitäten in das Mittelalter wird bis heute in der albanischen Forschung kaum hinterfragt, moderne Theorien zur Nationenbildung kaum zur Kenntnis genommen.” Oliver J. SCHMITT, *Skanderbeg. Der neue Alexander auf dem Balkan*, Regensburg 2009, 351.

¹⁸ Oliver cikke In: *Albanische Geschichte – Stand und Perspektive der Forschung.* = SOA 140. 2009, Oldenbourg, München. 65.

¹⁹ Piro MISHA, *Invention of a Nationalism: Myth and Amnesia*, in: SCHWANDNER-SIEVERS / FISCHER (Hgg.), *Albanian Identities*, 33-48.

²⁰ BARTL, *Anmerkungen zu einigen Problemen*, 680.

²¹ Kostandin ÇEKREZI, *Albania Past and Present*. New York 1919; Kristo DAKO, *Zogu the First, King of the Albanians*. Tirana 1937; Faik KONICA, *The Rock Garden of Southeastern Europe*. Boston 1957, in: MALCOLM, *Myths of Albanian National Identity* 70-87.

²² BARTL, *Zum Geschichtsmythos der Albaner*, 120.

A nemzeti ébredés nagyon későn indult meg az albánság körében. 1878-ban, az Orienstkrise idején lett nyilvánvaló, hogy az Oszmán Birodalom nem képes megvédeni területi integritását: albán etnikai területek kerültek veszélybe; egy részüket a birodalom el is veszítette. Az *Albanische Frage* felkerült az európai diplomácia tárgyalóasztalaira. A 19. század végén egy maroknyi albán értelmiségi megpróbálta felkészíteni népét a birodalomtól való elszakadásra. Befelé meg kellett teremtenie az egységtudatot, egy közös identitást. Bizonyítani kellett, hogy a két vallás – négy felekezet, illetve a két nagy nyelvjárás dacára az albánok *egy önálló* nép (nem török, nem görög, nem szláv), amelynek saját nyelve és történelme van. Ezzel párhuzamosan pedig a külföld felé meg kellett fogalmazni az önálló nemzeti létre, illetve az államiságra szóló igényeket²³.

Az albán történelmi önkép alapjait az italo-albánok (*arbërëshët*) fektették le. A 19. század első felében, az olasz nemzeti gondolat (*risorgimento*) komoly kihívást intézett a Dél-Itáliában a 15. század dereka óta élő albán diaszpóra identitása felé. Engjëll Mashi²⁴ (1758–1821), Zef Krispi²⁵ (1781–1859), Vincenzo Dorsa²⁶ (1823–1885), Zef Rada²⁷ (1814–1903) stb. műveiben a későbbi tézisek számos eleme felbukkan. Ezekben a munkákban a történelem még nagyon mozaikszerű, a kezdetektől az oszmán jelenig nem kontinuos. Dorsát kivéve a szerzők autochtonnak tekintik az albánságot. A származást illetően a többség pelazg eredetet feltételez (pl. Krispi, Dorsa), de felbukkan az illír eredet doktrínája is (Mashi). Az italo-albán írások hangsúlyozzák a nép önálló (nem görög, nem török, nem szláv) jellegét, „elfeledett” és dicső *saját* történelmét, és ezekből következően igényét a nemzeti egyenjogúság elismerésére. Az időben később született munkákban felbukkan némi jövőkép is, amelyben a nép civilizálása, öntudatra ébresztésének fontossága, illetve az európai közvélemény figyelmének felkeltése áll. E romantikus művek nem nélkülözik a fantasztikus elemeket sem²⁸.

A nemzeti ébredés kétségkívül legnagyobb alakjai, a mozgalom valódi teoretikusai azonban csupán az Orientskrise-t követően bukkantak fel. Közülük is kiemelkedik Pashko Vasa (1825–1892) és Sami Frashëri (1850–1904) személyisége.

Az albán kérdést a nagy keleti válság idején kontinensszerte ismertté tevő Pashko Vasa *„Az igazság Albániáról és az albánokról”* című könyvét még 1878-ban elkezdte

²³ BARTL, Zum Geschichtsmythos der Albaner, 119-120.

²⁴ Engjëll MASHI (ital: Angelo Masci), Discorso sull'origine, costumi, e stato attuale della nazione albanese. Napoli 1807.

²⁵ Zef KRISPI (ital: Giuseppe Crispi), Memoria sulla lingua albanese, di cui se ne dimostra l'indole primordiale e se ne rintraccia la rimota antichità sino ai Pelasghi ai Frigi ai Macedoni eagli eoli primitivi, che la costituisce in gran parte madre della lingua greca. Palermo 1836.

²⁶ Vincenzo DORSA, Su gli Albanesi. Ricerche e pensieri. Napoli 1847.

²⁷ Zef RADA (ital: Girolamo de Rada), Antichità della nazione albanese e sua affinità con gli Elleni e i Latini. Napoli 1864.

²⁸ E művek és további italo-albán írások részletesebb elemzését lásd. BARTL, Zum Geschichtsmythos der Albaner, 121-125.

megírni²⁹. A nyugati olvasónak címzett, tudományos igénnyel megírt mű célja az volt, hogy felhívja Európa figyelmét egy „elfeledett” népre, egy olyan népre, amelyhez a szerző is tartozik, és amelynek egyetlen örökségét és sajátosságát, a hagyományait és kultúráját veszély fenyegeti³⁰. Összegzésként el lehet mondani, hogy a könyv három szerkezeti egysége három fontos üzenettel bír. Először is történeti és kulturális érvekkel hangsúlyozza a görögöktől való különbözőséget. Másodszor az albánok belső feszültségeit vallási viszállyoknak tulajdonítja. Intése egyszerre szól népének és európai olvasójának is: a vallás nem egyenlő a nemzettel! A mű programadó részében – folyamatosan hangsúlyozva a szultánhoz való hűséget (ez mindenképpen különbség az italo-albán szerzők szemléletéhez képest!)³¹ – Vasa nem követelt független államot, csupán minden albánok lakta terület egy közigazgatási egységbe, vilajetbe foglalását, és hogy az albánok részt vehessenek saját maguk kormányzásában. A cél az albán területek unifikálása és egy egységes helyi kormányzat kialakítása lenne. Ezzel együtt követelte népe kulturális ébredésének támogatását és országa gazdag természeti adottságainak kihasználását, ami alapján Albánia második Svájcává válhat.

Pashko Vasa művének hatása barátjának, Sami Frashërinek 20 évvel később (1899) megjelent munkájára kétségen felül áll. Frashëri munkája azonban már az autonóm Albánia programját hirdette meg, egy európai mércével mérve is modern alkotmánytervvel.

Frashëri könyve – Vasa művéhez hasonlóan – három részre tagolódik, amelyek az albánság múltját, jelenét és jövőjét vizsgálják³². A múlt bemutatásakor Frashëri követte a Vasa által lefektetett alapgondolatokat mind a pelazg származás, mind a görögöktől való különbözőség tekintetében³³. Újdonság viszont, hogy az albánsághoz az ókorig visszamenően hozzákapcsolta az autonómia gondolatát. Az albánság történelmét a Balkán történelmének részeként mutatja be, miközben folyamatosan hangsúlyozza a különállást és a területi elkülönülést, amelyet a korabeli hatalmak (Róma, Bizánc stb.) is tiszteletben tartottak. Az oszmán–albán kapcsolatok elemzésekor Vasa kettőssége figyelhető meg: az ellenállás és harc mellett a birodalom építésében való aktív részvétel egymás mellé állítása. A múlt végigkövetésének egyik fontos tanulságaként Frashëri megállapítja, hogy az albánok hősei és hivatalnokai történelmük során mindig más népeket szolgáltak.

²⁹ Az életéről és a könyvéről bővebben lásd: Krisztián CSAPLÁR, Pashko Vasa, *Limes* 2005/4, 40-49. Jelen tanulmány megírásához a német nyelven megjelent változat állt rendelkezésre: WASSA EFFENDI, *Albanien und die Albanesen. Zur griechische Frage. Eine historisch-kritische Studie*. Berlin 1879.

³⁰ WASSA EFFENDI, *Albanien und die Albanesen*, 68.

³¹ WASSA EFFENDI, *Albanien und die Albanesen*, 54.

³² Sami FRASHËRI, *Shqipëri – ç’ka qënë, ç’është e ç’do të bëhetë*. Bukarest 1899. (németül: FRASHËRI, *Was war Albanien, was ist es und was wird es werden?* Wien 1913). Az albán történetírás Frashëri művével kapcsolatos nézeteit lásd. *Historia e Popullit Shqiptar* II, 289-293. Jelen tanulmány megírásához Frashëri könyvének német nyelven megjelent változat állt rendelkezésre.

³³ A könyv összefoglalása: FRASHËRI, *Was war Albanien*, 5-8, 13-17, 27-31, 34-38, 45 und 49-60 alapján.

A jelen taglalásakor sem szakad el Frashëri Vasa nyomdokaitól, csupán jobban kifejti elődje gondolatait. Az albánok a *Tanzimat* beköszöntével a birodalom rabszolgái lettek: elviselhetetlen adóterheket raktak a nyakukba és nem szólhattak bele saját életük irányításába; sőt: a törökök szemében ellenségekké váltak. A fővárosból küldött korrupt hivatalnokok kezében ráadásul éppen akkor esett szét a helyi közigazgatás, amikor Albánia hirtelen a birodalom határterülete lett, olyan ellenséges országoktól körülvéve, amelyek az albán területek felosztásában voltak érdekeltek. Frashëri szerint a törökök sem jobbak a görögöknél: mindketten arra törekszenek, hogy a vallási határok mentén megosszák az albánokat és az ortodoxokból görögöket, a muszlimokból pedig törököket faragjanak³⁴. Csakhogy az albánok nem törökök; nem ázsiai nép, hanem Európa legősibb népe. A bektasi szerző kijelenti, hogy a világon nincs értékesebb és drágább a hazánál: aki nem szereti a nemzetét vagy a hazáját, az becstelen és áruló.

A jövő kormányzatára Frashëri egy, a modern európai polgári jogok befogadására irányuló, liberális-modernizációs alkotmánytervezettel tett javaslatot, amely komoly alkotmányos előtanulmányokra utal³⁵. Ebből most egy gondolatot érdemes kiemelni. Frashëri alapvető reformokat vezetett volna be a kultuszügyeket illetően. Elsősorban az önálló egyházak megteremtésének (és a vallásszabadságnak, mint alapvető emberi jog megvalósításának) szükségessége köré csoportosította vonatkozó gondolatait (az egyházakat el kellene választani az államtól, a lelkiismereti szabadságot garantálni kell, a vallási közösségek maguk irányítanák életüket stb.).

Frashëri a századfordulón már tisztában volt azzal, hogy a birodalom napjai meg vannak számlálva és bár az albánság a birodalom fennállásában érdekelt (többek között azért, mert az albánság „jelenleg” képtelen lenne magát kormányozni), ha az oszmán állam elbukik, akkor az albánok csak magukra számíthatnak³⁶. *Albánia és Törökország gyökerei közösek*, de az összeomlás elkerülésére emiatt az albánságnak meg kell értenie: az albánok nem törökök. A bukás csak úgy kerülhető el, ha minden albán vallását félretéve összefog és egy saját kormányzat kiharcolására egy közös zászló alatt egyesül³⁷.

³⁴ A vallás-nemzet kérdéshez lásd: Stavro SKENDI, *Albanian Political Thought, Südost-Forschungen* (13.) 1954, 167.

³⁵ Az alkotmánytervezetről lásd. Kristaq PRIFTI, *Koncepti i Sami Frashërit për Lirinë dhe Pavarësinë e Shqipërisë, Studime Historike* 2000/1-2, 117.

³⁶ „Es ist klar und feststehend, daß Albanien mit der Türkei zusammen nicht weiter existieren kann.” FRASHËRI, *Was war Albanien*, 39.

³⁷ FRASHËRI, *Shqypëria ç'ka qënë*, 66. Itt érdemes megjegyezni, hogy ugyanezeket a gondolatokat és jelszavakat, Şemşeddin Sami néven, egy potenciális török nemzetnek is megfogalmazta... Mindezt azonban, Hasan Kaleshi (1922-1976) koszovói albán történész kivételével, az albán történetírás eddig nem vette alaposan figyelembe. Hasan KALESHI, Sami Frashëri në letërsinë dhe filologjinë turke, *Gjurmime Albanologjike* (3.) 1968, 33-108.

Frashëri könyve a Pejai Albán Liga (1899–1900) idején jelent meg. A fővárosban élő szerző előtt világossá vált, hogy nem lehet büntetlenül figyelmen kívül hagyni a birodalom állapotát és az európai nagypolitika változásait – pl. milyen sorsot szánnak a nagyhatalmak Albániának³⁸. A mű az albán újjászületés igazi, tulajdonképpeni politikai kiáltványa. Vasa munkájához képest átgondoltabb, céltudatosabban szerkesztett és megoldásközpontú; a kor oszmán tudományos igényességének egyik csúcsa. Figyelemre méltó, hogy a muszlim szerző a nyugati mintakövetésben látja népe jövőjét. Míg a hazafiak Vasának elsősorban a patrióta költeményeit ismerték, addig a századfordulós Albánia egyik legolvasottabb műve körükben Frashëri könyve volt³⁹.

Vasa művéhez képest Frashëri írása jelentős ugrást jelent: utóbbi egy csaknem teljes nemzeti történelmi képet ad az olvasónak. Korábbi ismereteink alapján azt gondoltuk, hogy Aleks Buda számára, a fenti szerzők művein keresztül, a bektasi gondolkodó könyve jelentette az utolsó jelentős forrást Albánia 1945 utáni történelmi képének megalkotásához. Ami hézag még az általa megkonstruált rendszerben maradt, azt a történészek és régészek az 1960-as évektől kezdve lassanként kitöltötték.

Egészen addig így lehetett ezt gondolni, amíg Armin Hetzer és Nathalie Clayer kutatásain⁴⁰ elindulva egy fiatal albán történész, Raim Beluli, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban (XIV. Albanien, Kt. 20., 21-22.) részletesen fel nem dolgozott egy egészen nagyszerű forrást. A Hetzer és az általa feltárt dokumentumok alapján 2008-ban albán nyelven megjelentetett egy könyvet⁴¹. Ebben egy olyan, 1898-ban kiadott albán nyelvű történelemkönyv történetét publikálja⁴², amelyet abból a célból írtak, hogy népszerűsítő, könnyen olvasható stílusban, az ébredő nemzeti mozgalom híveinek kedvelt olvasmánya legyen. A könyv a maga korában anoním szerzőséggel, egy fiktív nyomda neve alatt jelent meg. A bécsi Nationalbibliothek a szerző nevéként Thallóczy Lajost tünteti fel⁴³.

³⁸ PRIFTI, Koncepti i Sami Frashërit, 110.

³⁹ Stuart E. MANN, *Albanian Literature. An outline of Prose, Poetry and Drama*. London 1955, 43.

⁴⁰ Armin HETZER, Ludvig von Thallóczy dhe përpjekja e parë shkencore për një Histori të Shqipërisë, *Hylli i Dritës* 2008/4, 58-76.

⁴¹ Ludwig von THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis prej një Gege që don vendin e vet. Përktheu nga gjermanishtja: Stefan Zurani. Transkriptoi, dokumentoi dhe komentoi Raim BELULI. Shkodër 2008.

⁴² Të ndodhurat e Shqypnis prej një Gege që don vendin e vet. Skenderie 1898. (a valódi megjelenés adatai: Wien, 1898, Adolf Holzhausen)

⁴³ A Thallóczy által írt könyv történetének rekonstruálása jelentős mértékben módosíthatja az albán nemzeti gondolat kialakulásáról-fejlődéséről eddig kialakult nézeteket. Ennek ellenére nincs tudomásom arról, hogy az albán történettudomány érdemben reagált volna Raim Beluli kutatásaira. Ez a tanulmány emiatt, a saját szűkös lehetőségein belül, fel kívánja hívni a figyelmet Beluli ezirányú kutatásainak a jelentőségére.

II.1. Thallóczy Lajos

A kelet-európai nemzetté válások egyik jellegzetessége, hogy a kezdeti lépések megtételénél (Miroslav Hroch periodizációját elfogadva), az ún. tudósok érdeklődésének korában, amikor megindul az irodalmi nyelv megalkotása és a nemzet múltjára vonatkozó források összegyűjtése, az értelmiségiek különösen fontos szerepet játszanak⁴⁴. Nem ritka az sem, hogy ezeknek az értelmiségiek egy része többes identitású, esetleg nem is az adott országnak a honpolgára. Arra azonban jelen kötet szerzője nem ismer példát, hogy ebben a korban egy kelet-európai nemzetté válásban (jelentős?) szereppel bírjon egy olyan tudós, akinek sem nyelvileg, sem származásilag nincs köze az adott néphez, aki nem is akar az adott néphez (elméletileg vagy fizikailag) tartozni (mivel magát büszke magyarként [Magjar] identifikálja), mégis annak modern nemzetté válásában tudatosan, ugyanakkor *anonim* módon vállaljon fontos szerepet. Az albán történelmi tudat tudományos megalapozását, legfontosabb kereteinek megalkotását, egy olyan magyar tudós-politikus vállalta magára, aki a maga korában is nagyon sajátos jelenség volt: Thallóczy Lajos⁴⁵.

A Thallóczyról meglévő kevés ismeretünkről szemléletes összefoglalást ad Kurt Gostentschnigg grazi történész, aki 1996-ban írt disszertációjában az osztrák–magyar albanológia történetét dolgozta fel⁴⁶. Gostentschnigg megfogalmazása szerint a magyar politikus, történész, a magyar balkanológiai kutatások atyja Konstantin Jireček⁴⁷ cseh és Milan Šufflay⁴⁸ horvát történésszel közösen adta ki az eddigi leggazdagabb középkori forrásgyűjteményt Albániát illetően (*Acta et Diploma res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia*⁴⁹) és egyedül szerkesztette az *Illyrisch-Albanische Forschungen* köteteit⁵⁰, amelynek történeti részeit szintén az említett három történész írta. A két könyv négy kötetének tartalmát az osztrák történész röviden bemutatja, majd rövid leírást közöl arról, hogy az 1984-ben a burgenlandi Kittsee-ben (Köpcsény) megtartott *Albanien-Symposiumon* a

⁴⁴ Éva RING, Államnemzet és kultúrnemzet válaszútján. Budapest 2004, 30-33.

⁴⁵ Ludwig von Thallóczy (1856-1916): magyar politikus, történész, a Magyar Történelmi Társulat elnöke (1913-1916), az MTA tagja. A róla szóló irodalom többek között: Andrea WAKTOR, „Kegyelemes Büzérnagy!”, *Budapesti Negyed* (12.) 2004, Heft 4. 435-456; Márta TÖMÖRY, Thallóczy Lajos, a tragikus sorsú történetíró, *Baranya* (9-10.) 1996, Heft 1, 307-313; Márta TÖMÖRY, Thallóczy Lajos és az Országos Levéltár, *Levéltári közlemények* (47.) 1976, Heft 1, 25-60; Ferdinand HAUPTMANN / Anton PRASCH, Dr. Ludwig Thallóczy – Tagebücher. Graz 1981.

⁴⁶ GOSTENTSCHNIGG, Zwischen Wissenschaft und Politik.

⁴⁷ Konstantin Jireček (1854-1918): cseh történész, szlavista és diplomata, a modern Balkán-kutatások egyik megindítója.

⁴⁸ Milan Šufflay (1879-1931): horvát történész és politikus, az osztrák-magyar albanológiai kutatások egyik aktív résztvevője.

⁴⁹ Ludovicus THALLÓCZY / Constantinus JIREČEK / Nicolaus ŠUFFLAY (Hgg.), *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*. Vol.1-2. Vindobonae 1913-18.

⁵⁰ Ludwig von THALLÓCZY (Hg.), *Illyrisch-albanische Forschungen*. 1-2 Bd. Wien 1916.

meghívott tiranai történészek hogyan értékelik Thallóczy albanológiával kapcsolatos tudományos eredményeit. Az albán historikusok szerint a magyar történésznek elvülhetetlen érdemei voltak az albán történelem kutatásában és abban, hogy a korabeli Európa jobban megismerje ezt a nyugat-balkáni népet. Szemére vetették viszont, hogy nacionalista magyar szemlélete sajátos módon közelítette meg a történelmet és elsősorban Magyarország balkáni szupremácia iránti igénye motiválta⁵¹. Ezt a véleményt Gostentschnigg nem teljesen osztja, mert fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy Thallóczy gazdag forrásgyűjtését és kritikai módszereit nem lehet megkérdőjelezni. Halálát a korabeli Balkán-kutatás egyik legnagyobb veszteségeként értékeli⁵².

II.2. Thallóczy és az albán nemzetépítés

Az Osztrák–Magyar Monarchia számos politikai és gazdasági ok miatt a 19–20. század fordulóján elhatározta, hogy az albán nemzetté válásban aktív – irányító – szerepet fog játszani. 1895-től kezdve a Ballhausplatzon rendszeresen dolgoztak ki különféle ún. „albán-akció terveket”. Ezeken a konferenciákon elsősorban a közös minisztériumok tisztviselői és egyéb albánszakértők (hivatalnokok) vettek részt. Az akcióterveknek mindig volt kulturális, oktatási és kultusz-ügyekkel foglalkozó része is. Tudjuk, hogy Thallóczy ezeken az összejöveteleken részt vett, de az csak nem régóta kezd körvonalazódni, hogy e találkozók programjainak kidolgozásában, sőt a javaslatok megfogalmazásában is komoly szerepe volt.

Az „*Albánia története egy gegtől, aki szereti a hazáját*” első kiadásának 1898-as éve szimbolikus dátum⁵³. A Monarchia 1896-ban indította első nagyszabású albán-akcióját, amelynek komoly célkitűzése volt az albán nemzeti érzés felkeltése, megerősítése még a muszlim albánok körében is. A történelmi tudat megteremtésének, ill. megalapozásának-megerősítésének ötlete eredendően Theodor Ippen⁵⁴ shkodrai főkonzultól származhatott. 1897-ben azzal a kéréssel fordult Agenor Gołuchowski közös külügyminiszterhez, hogy támogassa egy albánnyelvű népies Albánia történelem megjelentetését. A könyvnek több célja is lenne: egyrészt bemutatná a dicső albán nemzeti történelmet az olvasónak (amely nem

⁵¹ Ehhez még lásd. Aleks BUDA (Hg.) Fjalori Enciklopedik Shqiptar. Tiranë 1985, 296.

⁵² GOSTENTSCHNIGG, Zwischen Wissenschaft und Politik, 182-185.

⁵³ A könyvről megjelent egy magyar nyelvű recenzió is: Stefan ZURÁNYIN, Albánia, *Ethnographie, a magyar néprajzi társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum értesítője* (XII.) 1901, 404-409.

⁵⁴ Ippen, Theodor von Dejeuner (1861-1935): osztrák-magyar diplomata és Balkán-kutató, a Ballhausplatz egyik albán-szakértője; 1911–1912 folyamán osztályfőnök a közös külügyminisztériumban. Legfőképp az ő javaslatai alapján reformálták meg a századfordulón a Monarchia albán-politikáját. A londoni nagyköveti konferencián (1912-1913) a dualista állam egyik szakértőjeként vett részt az Albánia létrejöttéről szóló tárgyalásokon. Az életéről lásd: Anneliese WERNICKE, Theodor Anton Ippen. Wiesbaden 1967.

lenne azonos az Oszmán Birodalom történetével), másrészt pedig egységes albán helyesírást és ábécét teremthetne. Ippen szerint a mű könnyen elkészíthető, mivel a közös pénzügyminisztérium levéltár-igazgatója, Hofrat Thallóczy Lajos évtizedek óta gyűjti a balkáni népek történetét, így a szükséges levéltári források már a rendelkezésére állnak⁵⁵.

Gołuchowski külügyminiszter két feltétellel elfogadta és támogatta a javaslatot: a mű nem lehet Oszmán Birodalom ellenes, ill. nem derülhet ki a kiadásból, hogy ehhez a Monarchiának bárminemű köze lenne. Thallóczy örömmel vállalta a feladatot és 1898 szeptemberére már készen is állt a németnyelvű kézirat, majd néhány hónap elteltével az albán nyelven kinyomtatott 600 példány is. A kiadás szerzőként nem tüntetett fel senkit (csak azt jelezte, hogy a szerző egy északi nyelvjárásban beszélő albán, azaz egy „geg”). A kiadás helyszínéül pedig Alexandriát jelölték meg.

A könyv pozitív albániai fogadtatásáról és az albán olvasóközönség vallási/foglalkozási összetételéről a bécsi *ÖHStA* számottevő forrásokkal rendelkezik.⁵⁶ A mű pontos hatása az albán nemzeti mozgalom korabeli tagjaira azonban még nem teljesen ismert. Annyit azonban tudunk, hogy népszerű irodalomnak számított: nyelvezete számos szóval és kifejezéssel gazdagította a nyelvet, a nemzeti ideológiát, ill. – ismerve a 20. századi albán historiográfia alakulását – *forrása lehetett a legfontosabb történelmi alaptéziseknek* (illír eredet, Szkanderbég kultusza, Tepeleni Ali pasa „birodalma” mint államélmény stb.).⁵⁷

A századfordulón Thallóczy – a könyv megírása mellett – még egy ponton igyekezett kívülről befolyásolni (terelni) az albán nemzeti mozgalmat. Mivel az albán történelmet a rendelkezésére álló források alapján saját korában talán a legjobban ismerte, kísérletet tett arra, hogy „megteremtse” a Monarchia italo-albánjait. Az italo-albánok eredendően a 15–16. században menekültek az oszmán hódítás elől Dél-Itáliába. A 19. század első felében jól képzett értelmiségi rétegük korán felfedezte történelmi gyökereit. Az albán nemzeti mozgalom megindítása (nyelvművelés, nemzeti irodalom megteremtése) a 19. század első felében az ő nevükhöz fűződik. A századfordulón az olasz diplomácia albániai terveinek kivitelezésében gyakran használta fel őket politikai céljaira. Dalmáciában Zára közelében létezett egy Arbanas/Borgo Erizzo (magyarul: Orbonás) nevű falu (azóta beolvadt a városba), amelynek alapítói és lakói katolikus albánok voltak. A 19. század végére már erősen elhorvátosodtak. Thallóczy – ismervén a külföldi albán kolóniák óhazára gyakorolt

⁵⁵ HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 20, Brief von Ippen an Gołuchowski, Skutari, 18. Mai 1897, No. 14. Geheim, Politischer Gegenstand: Abfassung einer albanesischen Geschichte. Faksimilében és albán fordításban közli Beluli: THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis, 25. und 55-57.

⁵⁶ HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 20, 1. Note des Gesamt. Finanzmin., 15. September 1897, mit Hofrat Thallóczy's „Geschichte Albaniens, 2. (Pallium-nélküli levelek, amelyek a Thallóczy-féle albán történelemkönyvvel függnék össze).

⁵⁷ A könyv több tucat példányát őrzi: HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 22-23.

jelentőségét – a századfordulón programot dolgozott ki arra vonatkozólag, hogy hogyan lehetne a lakosság albán nemzeti tudatát felkelteni és ezt a Monarchia céljaira kihasználni. Tervbe vette egy irodalmi mozgalom útnak indítását is – ettől a nemzeti nyelv megteremtéséhez/fejlesztéséhez kívánt hozzájárulni, ill. egy egységes ábécé elismertetését próbálta siettetni⁵⁸.

Részben az irodalmi program terveiből nőtt ki a brüsszeli *Albanie* című francia–albán nyelven megjelenő, és a Ballhausplatz által szubvencionált folyóirat, amely két fontos célt tűzött ki maga elé: az európai közvélemény tájékoztatását az albán ügyekről, ill. az albán nemzeti mozgalom befolyásolását. Az itt megjelenő, szigorúan vallások feletti gazdasági, politikai, irodalmi, nyelvészeti stb. cikkek szerzői részben albánok, részben külföldi albán-szakértők voltak. A szerzők listáját, a cikkek tartalmát és a megcélzott olvasóközönséget Ippen határozta meg, az elkészült cikkeket Thallóczy nézte át (a szerkesztés Bécsben zajlott), a brüsszeli kiadást pedig egy Faik Konica⁵⁹ nevű albán intézte. Megjelenés előtt az összegyűlt anyagról francia nyelven rezümé készült és a szövegek végső verzióját a Ballhausplatz aktuális albán referense (Julius Freiherr Zwiedinek von Südenhorst⁶⁰) hagyta jóvá⁶¹.

Thallóczy, egyben az osztrák–magyar albanológia kétségkívül legnagyobb szabású és hatású történeti munkái az *Acta et Diploma res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia* és az *Illyrisch-albanische Forschungen*. Thallóczy már a népszerű történelem megírásakor tervbe vette egy kifejezetten szakmának szóló, a modern történeti kutatásokat útjára indító munka elkészítését. Ehhez elsőként egy modern kritikai apparátussal ellátott forráskiadásra volt szükség. Az eredendően négy kötetesre tervezett *Acta* végül két kötetes torzó maradt. A Jireček és Šufflay segítségével elkészült kötetek az elsősorban dalmáciai és itáliai levéltárak forrásaira épülnek: 344 és 1406 között összesen 1646 dokumentumot közölnek (nemcsak politikai, hanem gazdasági, társadalmi és kultúrára vonatkozó forrásokat is). A *Forschungen* kötetekbe több cikket írt Thallóczy; ezek közül érdemes kiemelni az albán diaszpórákról szóló tanulmányt. Ebben a magyar historikus a szerémségi katolikus albánság története (a pétervárad határőrezred) mellett a borgo erizzói és az italo-albánok történelmét foglalja össze⁶². Valószínűleg egyéb kolóniák történetének feldolgozását is tervbe vette, mert a

⁵⁸ A kérdéshez lásd: HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 3, Borgo Erizzo.

⁵⁹ Faik Konica (1875-1942): az albán nemzeti mozgalom tagja, 1897-1909 között szerkesztette Brüsszelben az *Albanie* című lapot.

⁶⁰ Zwiedinek von Südenhorst, Julius Freiherr (1833-?); rendkívüli nagyköveti, ill. meghatalmazott miniszteri rangban a külügyminisztérium belső munkatársa 1888 és 1906 között; a századfordulón az albán ügyek referense.

⁶¹ HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 18, Brief von Ippen an Gołuchowski, Skutari, 18. Mai 1897, No. 16. (a levelet ismerteti Beluli: THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis, 27.); és ui. Briefe von Ippen an Gołuchowski, Skutari, 29. Juni 1897, No. 24, und 3. September 1897, No.41.

⁶² Ez magyarul is megjelent: THALLÓCZY Lajos, Albán diaspora, *Történeti Szemle* (1.) 1912, 1-39.

Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) található hagyatékában fennmaradt az egyiptomi albán kolóniáról szóló tanulmánytervezet német nyelvű kéziratos változata is⁶³.

II.3. Thallóczy és az albán történelem

Abból a már fentebb említett levélből, amelyet Ippen írt Gołuchowskinak 1897-ben és amelyben egy népszerűsítő történelemkönyv megjelentetését javasolja, az sejlik ki, hogy a könyv lehetséges tartalmát illetően már korábban egyeztetett Thallóczyval. A levélben ugyanis számos olyan albán történelemmel kapcsolatos megfogalmazás van, amelyek később az albán történetírás kánonjaivá váltak. Egy későbbi levélben maga Thallóczy is megerősíti gyanúkat⁶⁴. A levél az albán historiográfia történetének egyik legfontosabb dokumentuma. Ebben az írásban ugyanis a magyar történész lefektette azokat a szemléletbeli alapokat, amelyekről az albán történetírás azóta sem tért el: 1. az albánok egy önálló nép (mindig is egy önálló entitás volt erős „törzsi tudattal” és az autonómia iránt érzett kifejezett igénnyel), 2. híres történelmük van, 3. emiatt van politikai jövőjük. A könyv stílusáról megjegyzi, hogy a fordítás és a befogadás megkönnyítése érdekében, egy az egyben igazodik az albán szemlélethez. Thallóczy modern történeti felfogását igazolja, hogy egy vallások feletti munkát írt, amelynek eseményeivel minden katolikus, ortodox, szunnita és bektasi albán azonosulhatott. Fontosnak tartotta, hogy a könyv illusztrációkat is tartalmazzon, amelyek segíthetik a közös nemzeti szimbólumok kialakulását is (címerek, zászlók, Szkanderbég jelképei, Tepeleni Ali portréja stb.).

Az albán történetírás egyik jellegzetessége, hogy az önálló állami tradíció hiányát albán előkelő családok, ill. azok egyes kiemelkedő tagjainak életrajzaival pótolja. Ez részben szintén erre a népszerűsítő könyvre megy vissza és ezen a ponton köthető Thallóczy magyar történelemmel kapcsolatban vallott nézeteihez is. A történész 1908-ban azért lobbizott, hogy az Erdődy-család okleveleit négy kötetben kiadhassa. Egy magyar nyelven írt emlékiratban hosszasan érvel amellett, hogy Magyarországot a történelem során milyen hatalmas megrázkódtatások érték, és hogy az államiság kontinuitását elsősorban az arisztokrata magyar családok és az általuk ápolt tradíciók folytonossága jelentette. Éppen ezért a rájuk vonatkozó

⁶³ Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), Kézirattár, Fol. Hung. 1630. [Széchényi Landesbibliothek (Budapest) Handschriftensammlung]

⁶⁴ HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 20, Brief von Thallóczy an Kállay, Wien, 10. Juli 1897, ad.Z. 937/Pr. BH ex 1897. Vertraulich! A németnyelvű levelet és albán fordítását közli Beluli: THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis, 62-74.

források feltárása és a családok történetének megírása elsőrendű fontossággal bír az ország történelmének megismeréséhez⁶⁵.

Az *Acta et diplomata res Albaniae* és az *Illyrisch-albanische Forschungen* keletkezési történetének vizsgálata további információkat rejt Thallóczy gondolkodását illetően. Egy 1911-ben Alois Lexa von Aehrenthal közös külügyminiszternek írt leveléből az derül ki⁶⁶, hogy 1882 óta gyűjtötte tudatosan az albánok történelmére vonatkozó adatokat. Ezt annak idején a Ballhausplatz korábbi vezetői (Gustav von Kálnoky, Agenor Gołuchowski) érdeklődéssel követték. Thallóczy a levélben egy forrásgyűjtemény megjelentetéséhez kért anyagi támogatást, mert véleménye szerint e nélkül Albánia történelmet nem lehet írni. Figyelemreméltó, hogy a forrásgyűjtemény megjelentetésével kapcsolatban milyen fontos szerepet játszottak a szakmai szempontok is. A magyar történész egy olyan munka megjelentetését tervezte, amely módszertanát (szerkesztési elveit, a vonatkozó témakörök kiválasztását [a politika mellett gazdaság, kultúra, társadalomtörténet, több etnikum egymás mellett élésének forrásai], a kritikai apparátus elkészítésének szempontjait stb.) tekintve kora egyik legszínvonalasabb vonatkozó publikációja kívánt lenni. Ehhez a célkitűzéshez örömmel csatlakozott Jireček és Šufflay (a szakmai célokról és módszertanról lásd a levél mellékletében lévő emlékiratot⁶⁷).

És hogy miért volt szükség egy középkori albán történelemmel kapcsolatos forráskiadásra, majd egy ez alapján megírandó történelemkönyvre? Azért, mert Thallóczy szerint a Balkán népeinek történelmi szemlélete (történelmi önlegitimációja) és érvrendszere minden esetben a középkori államiságra nyúlik vissza – még a görögök esetében is. *Amely népnek ilyen nincs, az nem egyenrangú.* Éppen ezért a középkori albán történelmet *meg kell teremteni*: először egy kritikai forráskiadással, majd egy rendes középkorról szóló történelemkönyvvel. Ez egyben szakmai kihívás is, mert (ahogy egy OSZK-ban fellelhető kéziratában fogalmaz) *„Régóta foglalkozván az albán történelemmel s irodalmával ismerjük azokat a nem tudományos szempontokat, amelyekből kiindulva némelyek a balkán történelem egyes részeit a múltra nézve is praeparálják. Sokban hozzájárult a történelemnek ehhez az elhomályosításához az albán diaspora, érte ezalatt azon néptöredékeket, melyek az*

⁶⁵ Magyar Országos Levéltár (Ungarisches Staatsarchiv, MOL), I 67, 4/g, Thallóczy 1908-as memoranduma, 1.

⁶⁶ HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 21, Albanesische Druckwerke 1907-1918, Pallium: Sektionschef von Thallóczy's Quellenwerk „Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia”, Brief von Thallóczy an Aehrenthal, Wien 21. Juli 1911, a No. 2626-hez csatolva.

⁶⁷ Ui. Thallóczy, Jireček és Šufflay memoranduma a kötetről (Memorandum, pp. 6.): „Unsere Materialien, über die wir unten näher berichten, betreffen die Landschaften, in denen die primäre ethnische Schichte des adriatischen Küstenlandes fast ganz kahl unter den sekundären und tertiären griechischen, romanischen und slawischen Neubildungen emporragt gleich einem von Efeu schütter umrankten Granitmonumente des gewesenen großen Volkes des Illyrer. Ein Monument der einstigen Illyrer und zugleich die „Officina Albanensium”!” 1.

*albánságból kiválva századok folyamán idegen földön magyar, velencei s nápolyi területen találtak menedékhelyet s részben maig megtartották sajátos jellegöket.*⁶⁸ Éppen ezért Thallóczy szigorúan a történész céh szabályainak betartásával írta meg többek között az albán diaszpórák életét.

II.4. Az első könyv Albánia történetéről⁶⁹

Az „*Albánia története egy gegtől, aki szereti a hazáját*” több szempontból is figyelemre méltó alkotás⁷⁰. A mű azzal a szándékkal íródott, hogy népszerűsítő formában ismertesse meg az albánokkal saját történelmüket és segítse a nemzetté válás megindulását. Szemben Vasa munkájával Thallóczy könyvének célközönsége kizárólag az albánság. Tekintve, hogy a cél alapvetően egy egységes történelmi gondolkodás megteremtése volt, a könyvet olyan stílusban kellett megírni, hogy mind formailag, mind tartalmilag elfogadható legyen a különböző vallású albánoknak, ugyanakkor teremtsen új közös tudásanyagot is. Thallóczy ennek megoldására olyan eszközöket választott, amelyekkel az albán történetírás egészen a mai napig él. A könyv szóhasználatában, stílusában épít a hősi énekekre, amelyek az írásbeliség hiányát pótolva tartották emlékezetben az albánokkal történt fontosabb eseményeket.⁷¹ Bizonyosnak tűnik az is, hogy Thallóczy jól ismerte Pashko Vasa irodalmi tevékenységét, mert a könyvben számos alkalommal visszaköszönnek Vasa gondolatai.⁷² Egy másik máig élő hagyománnyá vált, hogy a szerző a munkát többes szám első személyben írta („eleink”, „földünk” stb.). A közös tudásanyag megteremtésének legfontosabb feltétele a keresztények és a muszlimok „történelmeinek” összedolgozása volt. Ha úgy tetszik a két nagy vallás híveinek történeti felfogását és hagyományait meg kellett ismertetni a másikkal. Mindezt oly módon oldotta meg Thallóczy, hogy *nem állított ellenségképet* az albánság elé.

⁶⁸ „Régóta foglalkozván az albán történelemmel s irodalmával ismerjük azokat a nem tudományos szempontokat, amelyekből kiindulva némelyek a balkán történelem egyes részeit a múltra nézve is praeparálják. Sokban hozzájárult a történelemnek ehhez az elhomályosításához az albán diaspora, értve ezalatt azon néptörödékeket, melyek az albánságból kiválva századok folyamán idegen földön magyar, velencei s nápolyi területen találtak menedékhelyet s részben maig megtartották sajátos jellegöket.” [maradhat magyarul!] OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 1630, Albánia történetére vonatkozó adatgyűjtés (tud.), Albán diaspora (ungarisch), 2-3.

⁶⁹ Tekintve, hogy nyelvi készségeim nem teszik lehetővé, hogy egy bizonyos szinten túl a könyv elemzését elvégezzem, ezúton szeretném megköszönni egykori kedves albán tanáromnak, Dr. Jonida Xhyra-Entorfnak a szövegek pontos értelmezéséhez és németre való lefordításához nyújtott baráti segítségét és azt, hogy kérdéseimmel bármikor megkereshetem.

⁷⁰ A könyvet Beluli közli: THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis 85-203.

⁷¹ Ehhez lásd a könyvben tett utalásokat a hősi énekekre: THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis 87-88, illetve a könyv szóhasználatát magát (auf Deutsch): „Amikor egy nagy vihar zúg át a hegyeken vad széllel és esővel, akkor...”; „Nem ígérte meg az Isten, hogy...”; „...bűneink miatt”; „De Isten akaratából...” (Übersetzt von K. Cs-D.) usw. THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis, 123.

⁷² Erről lásd alább, a megfelelő helyeken.

Az új összetartozás alapjává nem olyan eszméket választott, amelyek egy szomszédos néppel szembeni önmeghatározást teremthetnének (sőt, ahol lehet párhuzamot von az albánok és a többi balkáni nép közé!). Az összetartozás elsősorban az albánságot összekötő *értékekre* épít: a származásra, a nyelvre, az albán erényekre és a több ezer éves közös történelemre⁷³.

A Thallóczy által teremtett korszakolást a mai albán történetírás is követi. Bár a korszakolás alapja a keresztény időszámítás, a szerző a fontosabb középkori eseményektől kezdve feltünteti a muszlim időszámítás szerinti dátumokat is. A könyvről általánosságban elmondható, hogy tematikáját tekintve nemcsak az albánok történelmével foglalkozik. A kor színvonalán és igényeivel (népszerűsítő formában) egyetemes művelődési feladatokat is betölt. A mű a kőkorszaktól kezdve végigköveti a Balkán-félsziget és kisebb mértékben Európa történelmét. Ez egyben az albán történelemnek is megadja a földrajzi kereteit. A szerző felsorolja az itt élt és élő népek neveit (pelazgok, görögök, kelták, trákok, szerbek, angolok stb.), lakóhelyük elnevezéseit (Dardania, Trákia, Britannia stb.), illetve általa fontosnak tartott fogalmakkal ismerteti meg az olvasókat, azok leleményes magyarázatával⁷⁴. Ugyanígy veszi sorra a legismertebb európai népek hazájának (angol, francia és német) egyik-két fontosabb eseményét is. Szépen mutatja be, hogy az egyes birodalmak nem tűnnek el nyomtalanul, hanem az utódállamok (utódbirodalmak) öröközik tovább legfontosabb politikai és kulturális hagyományaikat – különösen fontos ebből a szempontból a Róma–Bizánc–Oszmán Birodalom gondolatsor.⁷⁵ A szerző különös figyelmet fordított arra, hogy ha csak néhány mondat erejéig is, de lehetőség szerint megemlítsen az albán és magyar történelem kapcsolódási pontjait (az illírek Kárpát-medencei jelenlétét, Nagy Lajos király nápolyi hadjáratait, Hunyadi János és Mátyás török ellenes harcait)⁷⁶. Az egyetemes történelem nagyjai közül elsősorban a katonauralkodókat és nagy hódítókat mutatja be a könyv (Nagy Sándor, Julius Caesar, Napoleon). A könyv tartalmi elemeit tekintve megállapítható, hogy a könyv túlmutat a nemzetteremtő funkción, nincs kizárólag alárendelve a nemzetépítésnek.

⁷³ Magáról a szerző a következő módon nyilatkozik: „Unë po ju kallzoj pûnët t'onë pá zbukurue e pa i shnjëzue, veç si i kam gjetë ndër do shkrime të moçme që i diftojnë sakt si janë këndë e s'i kanë rá kuj në darë deri tash. Edhe unë jam i gjakut tuej, o Shqyptarë, e e di prandë mirfillit ku na dhamb në; po mbasi s'jam njeri, që mban anë e as që don me ngatruë, nuk kam tjetër, posë të drejtës me shkruë.” („En most elmesélem a dolgainkat szépítés és kegyetlenkedés nélkül, úgy ahogyan azt némely ősi írásban találtam, amelyekben pontosan elmesélik, hogyan tanúsítottak [az albánok] ellenállást és hogyan nem lehetett őket legyőzni. Én is a ti véretekben vagyok, ó albánok, és ezért tudom nagyon jól, hogy hol fáj nekünk; és nem vagyok olyan ember, aki pártot fog és olyan sem, aki viszályt szítani akar, nincs más jogom az íráson kívül / außer dem Recht zu schreiben” Übersetzt von K. Cs-D.).” THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis, 88.

⁷⁴ Pl. duumvir – „a rómaiaknál a bajraktar elnevezése” THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis, 114.

⁷⁵ Uo. 131.

⁷⁶ A szerző a *magyar* és nem a mai, *hungarez* elnevezést használja a magyarokra. Uo. 90, 136, 157, 160. und 165.

Az albán történelem bemutatása során Thallóczy az egyes korszakok földrajzi és időbeli kereteit pontosan behatárolta. Az albán nép történelmét nem egy önmagában álló történetként mutatja be; az mindig illeszkedik a kor történelmébe, nagyobb eseménysorozataiba. A szerző törekedett arra, hogy mondanivalója érdekes legyen a célközönség számára. Az eredet, az életmód (napi élet, kereskedelem, termelési módok), a korszakonként változó településterület (városok felsorolása, az albán ősök által lakott területek fizikai leírása), a híres albán uralkodók vagy katonák bemutatása, a különféle kultuszokhoz (kultuszhelyek, istenek nevei) és vallásokhoz fűződő viszony (archaikus, illír, római, keresztény, muszlim), a változó körülményekre (népvándorlások, birodalmi hódítások) adott albán válaszok, illetve a történelem kézzelfogható és mindenki által látható emlékeinek (római kori vízvezetékek, különböző romok és régészeti emlékek), azaz az elmúlt korok fizikai bizonyítékainak bemutatása ad ívet a könyv mondanivalójának. A könyv tartalmi befogadását segíti, hogy lehetőség szerint a szerző úgy fogalmazza meg mondandóját, hogy az olvasó párhuzamokat vonhasson az egyes események, jelenségek kapcsán a múlt és jelen között: pl. Illíria nagyrészt egy erdőkkel borított terület volt, ahol a lázongó és szabadságukat hősieken védő illír törzseket csak erős és nagy létszámú hadsereggel lehetett kordában tartani⁷⁷.

Az illír időszak tárgyalásakor megemlíti Thallóczy, hogy a mai görögök ősei, a hellének, hasonlóan a már kihalt trákokhoz, szomszédai voltak az albánok elődeinek. Az ókor albán hősei mindig hősieken védték földjeiket az idegen hódítókkal szemben, így Bardhyl király (*mbret*) az ie. 360–50-es években Makedóniai Fülöppel és Nagy Sándorral⁷⁸ szemben, Teuta illír királynő (*mbretneshë*) és fia Genti pedig az ie. 2–3. század fordulóján a rómaiakkal szemben⁷⁹. Az ókor azonban nemcsak a háborúkról szólt. Ez volt az első olyan nagy korszak is, amikor Európa népeinek többsége egy birodalom keretei között élt. A Római Birodalmat a kontinentális kereskedelem, jó út- és vízhálózat, kikötők és fejlett városok hálózata, a görög műveltség, illetve római jog, szervezési tehetség és hadsereg kapcsolta össze. Már a római korral kapcsolatban felbukkan az albán történelem egy fontos mitológiai eleme: bár a hódítókkal szemben folyamatosak a lokális és sikeres védekező harcok, ugyanakkor Illíria adta a birodalom legjobb (legbátrabb és legeredményesebb) csapatait, légióit. A tartomány

⁷⁷ Uo. 108.

⁷⁸ A könyv így ír Nagy Sándorról: „Mos t’harrojmë pra, se njeriu më i madhi që ka lé motit ásht një Ilir, do me thanë një Shqiptar!” („Ne feledjétek tehát, hogy azt a legnagyobb férfit, aki annak idején illír volt, azt albánnak is lehet mondani!”) Uo. 102.

⁷⁹ Uo. 95-105.

tehetséges hadvezérei és az innen elszármazott (katona)császárok Róma fennmaradásának és erejének legfontosabb letéteményesei voltak⁸⁰.

A népvándorlások kora alaposan megbolygatta a Balkán életét. Egyrészt a római birodalom agóniájával párhuzamosan békésen vagy fegyveres úton letelepedtek a félsziget jelenlegi népei (*fqij tē t'onē*: „a szomszédaink”), másrészt pedig a vallási sokszínűséget felváltotta a kereszténység. Az albánok ősei egy időre felszorultak a (Mirdita, Malësia és Debar körüli) hegyekbe, de közben is véres harcokat vívtak a hont kereső szlávokkal. Az albán–szláv viszony ugyanakkor nemcsak ellenségeskedésből állt: a Szent Pál által hirdetett és Bizánc által tudatosan terjesztett új vallás összekötötte a félsziget népeit, bár az albánok nem a saját nyelvükön tisztelték Istent a templomaikban. Az egyházszakadás kapcsán Thallóczy megemlékezik a katolikus egyházszervezet tengerparti történetéről is (pl. a bari püspökség 1067-i alapításáról), de azt elfelejti megemlíteni, hogy Kotorig a tengerparti katolikusok nemcsak albánok, hanem dalmátok („latinok”) és szerbek is voltak...⁸¹

Bizánc kapcsán két dolgot hangsúlyoz a szerző. Egyrészt, hogy a kor legjobb hadserege a konstantinápolyi császáré volt, akinek természetesen Illíriából, illetve *Arbniből* származtak a legvitézesebb katonái⁸². Ezek az illír katonák, illetve hazájuk volt Konstantinápoly kulcsa: a nyugat felől támadó normann seregeket itt kellett feltartóztatni. Másrészt az albánok ősei a Kavaja–Elbasan–Ohrid vonal mentén éltek csak szabadon. Figyelemreméltó, hogy Thallóczy nem fogalmaz úgy, hogy az albánok szerb, görög stb. fennhatóság alatt éltek, hanem azt mondja, hogy melyik időszakban ki volt a terület uralkodója. Tekintve, hogy a balkáni történetírások hajlamosak számos aktuális etnikai konfliktust több száz évre visszavetíteni, ez az írói célkitűzés alaposan megelőzte a korát.

A szerb Dusán cár pozitív figuraként jelenik meg a műben. „A nagy lelkű” (*shpirti i madh*) és „nagy harcos” (*luftar i madh*) uralkodóról megemlíti Thallóczy, hogy hasonlóan Marko Kraljevićhez, *mind* a szerbek, *mind* az albánok a mai napig megéneklék dicső tetteit. A maga korában a szerb cár Bizánc legnagyobb ellenfele volt. Uralma idején jelentek meg az első ismert jelentős albán nagyúri családok: a Thopiák, Muzakik, Shpaták stb. Hatalmának csúcsán Dusánt 1346-ban a görögök és az albánok császárává is megválasztották. Halálát követően szétesett a birodalma és ez lehetőséget teremtett az albán területek önállósodásának és újabb családok – Dukagjini, Arianiti, Zeneviti, Kastrioti stb. – megjelenésének. A középkori szerb államiság bukását a rigómezei csata kapcsán tárgyalja a könyv, ahol a

⁸⁰ Uo. 115-116.

⁸¹ Uo. 122-127.

⁸² „...; ata kjenë ushtarët më të mirët e mbretnisë;...” („...; ők voltak a császárság legjobb katonái;...” Uo. 132.

szerbeket pozitív szerepben tüntetik fel. A 13–15. század tárgyalásakor már érezhető, hogy Thallóczy egyre több levéltári forrásra támaszkodik⁸³.

A 14. században új nép jelent meg a Balkán-félszigeten, amely alapvetően befolyásolta az albán nép további sorsát: „a törökök”. Bár a műben többször hangsúlyozza a szerző, hogy az albánok nem törökök, az oszmánok felemelkedésének, illetve államuk és az Iszlám történetének bemutatásával Thallóczynak még is sikerül megmutatnia, hogy a két nép történelme miért is fonódott olyan szorosan össze (ez egyben a keresztények felé is ismereteket közvetített a muszlim albánok keleti szellemi kötődéséről). A török etnikum (*fīs*) a 10. században jelent meg Ázsiában, amely akkor még keresztény terület volt. Itt áttértek Mohamed hitére és a 14. században elkezdték kiépíteni saját birodalmukat. Az első oszmán hódítások Kis-Ázsia nyugati felében hasítottak ki egyre nagyobb területeket Bizáncból és a kisebb szeldzsuk utódállamokból. 1326-ban bevették Brusát, majd hamarosan megvetették lábukat az európai kontinensen. A rigómezei csatát követően megjelentek az albán területeken is (Toszkföldön) és megalapították első „albániai” szandzsákukat⁸⁴.

Az Oszmán Birodalom előretörésének azonban megálljt parancsolt a (középkori) albán történelem legfényesebb csillaga, Szkanderbég (Skanderbeg, Skanderbeu). A róla szóló, kifejezetten hosszú és részletekbe menő alfejezet nyilvánvalóan abból a szándékból íródott, hogy megteremtsék a *par excellence* nemzeti hőst. Mert a közhiedelemmel ellentétben meg kellett teremteni. Bár az italo-albánok kedvelt irodalmi figurája volt⁸⁵, maga az albán népi kultúra szinte tökéletesen elfelejtette létét, legalábbis erre utal az albanológiát életre hívó Johann Georg von Hahn 1853-ban megjelent műve, ahol az összegyűjtött mondák, hősi énekek egyike sem szól róla (azaz: Hahn körútjai során nem talált róla semmit)⁸⁶. Márpedig Szkanderbég személyisége talán a legfontosabb legitimációs forrása lett nemcsak az albán történelemnek, hanem magának az albán kultúrának is. Ez pedig a *Rilindja* idejére megy vissza, ugyanis az albán nemzeti mozgalom nagyjai (pl. a Frashëri-család⁸⁷, Fan Noli stb.)

⁸³ Uo. 132-150.

⁸⁴ Uo. 142-147.

⁸⁵ Az 1830-as években írta meg Girolamo (Jeronim) de Rada a „Szerencsétlen Szkanderbég” (*Scanderbeccu i pafaan*) című eposzát, amely 1844-ig több kiadást ért meg. Ebben a bég úgy jelent meg, mint bátor, patrióta, igazságos, vendégszerető, hűséges férfi, Albánia királya, ill. megmentője, a hadvezér, aki békét teremtett Itáliában (sic!).

⁸⁶ Johann G. von HAHN, *Albanesische Studien*. Jena 1853.

⁸⁷ Pl. Naim FRASHËRI, *Histori' e Skenderbeut*. Bukarest 1898. A művet a költő a berlini kongresszus idején kezdte el írni, egy olyan pillanatban, amikor a nemzeti mozgalom tagjainak még azt is bizonygatnia kellett, hogy az ő népüket albánoknak hívják. Szkanderbég mellett számos érv szólt. A külföldet tekintve ő volt az, aki nemcsak Itáliában, hanem az irodalmi alkotásokon keresztül egész Európában ismert volt (a 15. században őt tartották az új Pürhosznak és Nagy Sándornak), akire lehetett hivatkozni: lám, ő is albán volt, az ő katonáinak leszármazottai élnek Dél-Itáliában stb. Ő az, aki korának elismert diplomatája volt, akivel gyakran tárgyaltak a keresztény világ uralkodói (Berlinben nincs hivatalos albán delegátus!). Személye válasz volt a görögök és

személyében fedezték fel azt az Európában is jól ismert történelmi személyiséget, aki diplomataként, hadvezérként egyaránt nagy kultusz forrása lett a kontinensen és akinek a személye emiatt „jó reklámhordozója” lehet az albán nemzeti ügynek.⁸⁸ Ugyanakkor azt is fontos megemlíteni, hogy századfordulós reneszánszához az egyenesági leszármazottak is hozzájárultak, akik ősükre hivatkozva jelentették be sorra igényüket az albán trónra⁸⁹.

Az, hogy Thallóczy könyvének milyen szerepe volt abban, hogy Szkanderbég a népe körében is a megfelelő tekintélyhez jusson, csak sejthetjük. Gyaníthatóan ő fogalmazta meg kultuszának legfontosabb elemeit: Szkanderbég a középkori független Albánia megeremtője, a „modern” állam kiépítője, az európai kultúra képviselője, ill. Európa utolsó védőbástyája a törökkel szemben. Thallóczy ennek a fejezetnek a megírásához kétfajta forrást használt: egyrészt Marinus Barletius 1537-ben megjelent, a bégről szóló könyvét, ahonnan sokszor nemcsak egy-egy jelenetet (pl. a szultán monológja, Lek Dukagjini halotti beszéde), hanem egész mondatokat, esetleg egy-egy bekezdést is átemelt; másrészt pedig itáliai és bécsi levéltári forrásokat⁹⁰. A kultusz szélesebb elterjedése semmiképpen nem történhetett meg 1914 előtt.

Az alfejezet⁹¹ tartalmaz két korabeli ábrát Szkanderbégről, illetve 1-1 fotót a bég Bécsben őrzött sisakjáról és kardjáról. Ez több célt is szolgál: egyrészt vizuálisan is megjeleníti a hőst, másrészt pedig fizikailag is bizonyítja-megerősíti létét. A bég életével kapcsolatban általánosságban ki lehet emelni, hogy gyakori fegyveres csatáit mindig megnyerte, illetve az albánok számára nagy fontossággal bíró fizikai megjelenése is kifogástalan, hősi énekbe illő volt⁹². A fiatal, ortodox Gjergj Kastrioti túszként került a szultáni udvarba, ahol hamar kitűnt szellemi és fizikai adottságaival. Az iszlámra áttért albán előkelő ifjú, feltehetőleg tudatosan választotta az Iszkender nevet⁹³. A bégi rangot katonai

délszlávok eredet teóriájára is, akik az albánokban csak a „közös” pelazg vagy illír ősök másik ágú leszármazottait látták.

⁸⁸ Érdemes megjegyezni, hogy Szkanderbég személyét a 19. században számos görög és délszláv történész és irodalmár is felfedezte. A róla szóló írásokban vagy egy oszmán-ellenes összbalkáni felkelés egyik előfutárát látták, amelyben az albánoknak is szerepe lenne, vagy pedig az illír hősiesség példáját, amely a délszláv nemzeti törekvések történelmi legitimációját erősítheti. Ehhez lásd. Konstantinos GKARPOLAS, *Istoria Geōrgiou Kastriotou*. Athinai 1848; Georges T. PETROVICH, *Scanderbeg (Georges Castriota)*. Paris 1881; Nikola VULIĆ, *Đurađ Kastriotić Skenderbeg*. Beograd 1892.

⁸⁹ Ehhez lásd. Engelbert DEUTSCH, *Albanische Thronbewerber*, *Münchener Zeitschrift für Balkankunde* (4.) 1981/1982, (5.) 1983/4, (6.) 1990.

⁹⁰ Marinus BARLETIUS, *De vita, moribus ac rebus praecipue adversus Turcas, gestis Georgii Castroti*. Straßburg 1537.

⁹¹ THALLÓCZY, *Të ndodhurat e Shqypnis*, 150-164.

⁹² „Ishte flokëzi, e parzmën e kishte si një kosh hekrit. Ishte aq i fuqishëm ndër duer, sá kur i shtërngote kuj dorën edhé të vehsun me dorezë hekrit, si e kishin atëherë, i bâte me i dalë gjaku për thojsh.” („Er war schwarzhaarig, und seine Brust war einem Korb aus Eisen ähnlich. Er hatte so viel Kraft in den Händen, dass derjenige, dem er die Hand in seiner Bekleidung aus Eisen, so wie es damals Sitte war, drückte, gleich Blut in den Fingernägeln bekam.” Übersetzt von Jonida Xhyra-Entorf) THALLÓCZY, *Të ndodhurat e Shqypnis*, 151.

⁹³ Az Iszkender elnevezés Nagy Sándorra utalhat, aki anyja révén részben Epirusz területéről származott.

szolgálatának köszönhetően 18 évesen érdemelte ki (innen a Skanderbeg). Az ifjú katonatisztet valószínűleg egy rosszindulatú pletyka állította szembe a szultánnal – legalábbis Thallóczy szerint. A szakítás tényét itt nem kerülhette meg a szerző, de azért figyelt a muszlim olvasók érzékenységére is.

A szülőföldre visszatért Szkanderbég ezt követően szabadságharcot hirdetett az Oszmán Birodalommal szemben. Népe előkelőit találkozára hívta Lezhába, ahol 1444-ben szövetséget kötöttek a megjelent Arianiti, Thopia, Balsha, Dukagjini stb. család tagjai, akik bár katolikus, muszlim és ortodox hitűek voltak (!), de összekapcsolta őket a nyelv, és a szabadságért való küzdelem. Szkanderbég ily módon egy kicsi, de fegyelmezett és nagyon hősies sereg birtokába jutott⁹⁴. Az eredményes és hősies védekezés felkeltette a pápák figyelmét is, akik Szkanderbégben, az új Nagy Sándorban látták egy jövőző keresztes hadjárat vezérét. Az oszmán szultánok időről időre hatalmas, több tízezres, majd 1453-tól kezdve több százezres sereggel indultak a bég székvárosa, Kruja ellen, de azt mindig sikerült megvédeni. A kisdéd albán sereg azonban nemcsak a Balkán-félszigeten harcolt, hanem Itáliában is, ahol a nagy szövetséges, V. Alfonz (1442–1458) szicíliai király halála után fiát, Matthias Corvinus későbbi apósát, I. Ferdinándot (1458–1494) kellett a fegyverek erejével trónra segíteni. A sikeres hadjárat után több ezer albán katona telepedett le családotól Dél-Itáliába, ők lettek az arbëreshök ősei. Konstantinápoly eleste és Hunyadi János halála azonban új korszakot teremtett. Az időközben katolizált bég⁹⁵ ugyan továbbra is harcolni akart, de hirtelen halála megakadályozta a szándékaiban (1468). Halálával elenyészett az albán urak összefogása és lépésről-lépésre elesett Albánia (1478).

Már Szkanderbég idejében is egyre több muszlim albán tűnt fel a szultán közelében. Ezek az albánok – hasonlóan Szkanderbéghez – szintén előkelő családok túsul adott gyermekei voltak (pl. Balaban pasa, Szinán pasa). Új urukat, a szultánt elsősorban katonaként szolgálták. Képességeikkel és bátorságukkal nagy szolgálatot tettek a birodalomnak, és bár oroszláknént harcoltak a szultánért, hazájukat sosem felejtették el⁹⁶. Az oszmán hódítás („*Kur mori Osmanllija vendet t’ona...*” – „amikor az oszmánok elfoglalták földünket”) során az albán nép egy része Dél-Itáliába menekült, nagy része pedig idővel muszlim lett. Thallóczy szerint mind a két reakció a szabadság megőrzését szolgálta: előbbiek megtarthatták hitüket, utóbbiak

⁹⁴ A hódító „imperialista” nagyhatalommal szemben egyedül, kis létszámmal és (partizán harcmodorral) hősiesen harcoló albán sereg idővel ideológiai és gyakorlati értelemben egyaránt nagyszerű előfutára lett a Hoxha-féle Albániának. Ehhez lásd. az albán miniszterelnök cikkét: SHEHU, 500-vjeteri i vdekjes së heroit tonë kombëtar, 27-40.

⁹⁵ Hogy mind a négy vallási irányzat (ortodox, szunnita, bektashi, katolikus) magáénak érezhesse a nemzeti hőst...

⁹⁶ THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis, 168 und 177.

pedig éppen azzal biztosították a maguk és földjük („*a földjeink*”) számára a szabadságot, hogy muszlimok lettek⁹⁷.

Az új birodalomban az albánok „hagyományaiknak megfelelően” viszonyultak az új rendhez. Egyrészt megmaradt a szabadságért folyó felkelések lokális hagyománya (főleg a katolikus hegyi törzseknél: Gruda, Hoti, Kastrati, Këlmëndi stb.), másrészt az albánok adták a birodalmi haderő elitjét. Thallóczy mindezt úgy fogalmazza meg, hogy világosan elválasztja a szultán és a birodalom fogalmát: a szultánért lehet bátran és hűségesen harcolni, míg az elnyomó birodalommal szemben jogos az ellenállás. A birodalmat általában a messziről idehozott török pasák („a rossz hivatalnok, jó uralkodó”) képviselik, akik elnyomóként viselkednek az albánokkal szemben. Amennyiben egy szandzsák vagy vilajet élére albán származású pasa került, azonnal megnyugodtak a viszonyok.

A 18. században egyre több háborút vívott a keresztény Európa az Oszmán Birodalommal szemben. Ennek során számos Habsburg-hadjárat elérte az albánok által lakott területeket is. A harcok idején a keresztény törzsek jelentős része fellázadt. E harcok során szereztek maguknak nagy hírnevet a hegyi törzsek (*malcorët* – „hegylakók”), többek között a mirditák. A mirdita törzs akkori kapitányainak (név szerint: Gjon Marku, Prenk Leka, Llesh i Zi) csak egy méltó utódjuk támadt, a 19–20. század fordulóján (száműzetésben) élő és tőlük származó Prenk Bib Doda. A felkelések leverése után a törzsek egy része mindig idegen földre menekült, ahol számos új települést alapítottak, többek között a dalmáciai Borgo Erizzót. És bár ők elszakadtak, de azért „*a mi nyelvünket beszélük*” és „*a mi nemzetünk tagjai*”⁹⁸.

A 18–19. század fordulóján új albán családok emelkedtek fel és hoztak dicsőséget népüknek. Ezen családok tagjai olyan pasák voltak, akik kísérletet tettek arra, hogy egyesítsék az albán területek egy részét. Shkodrában a Bushattliu család szervezte meg a környék szandzsákjait és kormányozta úgy, mintha a saját országa lenne. Kara Mahmud és fia Mehmed Bushattliu legnagyobb érdeme az volt, hogy megkísérelték egyesíteni a gegek lakta területeket (*Gegni*) és hogy az általuk vezetett területen összebékítették a keresztény és a muszlim, a hegylakó és a síkvidéki albánokat; azaz egységet teremtek. Nagy hadvezérek is voltak: folyamatosan fenyegették Montenegrót és Boszniát. Jelentőségüket az is mutatja, hogy bekapcsolódtak az európai diplomáciába és tárgyalásokat folytattak Franciaországgal, a Habsburgokkal és Montenegróval is (itt nem nehéz tetten érni, hogy Thallóczy a vonatkozó ismereteket levéltári források alapján foglalta össze)⁹⁹.

⁹⁷ „Në këtë mënyrë është mbajturë deri sot i lirë e i limem gjaku i jonë.” („Ily módon megtartották vérünket a mai napig szabadnak és tisztának.”) Uo. 173.

⁹⁸ „Zoti na ruajtë ata e kombin tonë.” („Az Isten megőrizte őket és nemzetünket.”). Uo. 180.

⁹⁹ Uo. 182–184.

Az igazi államélmény azonban egyértelműen Janinai (vagy Tepeleni) Ali pasa nevéhez fűződik. Ali jelentőségét a műben több minden is hangsúlyozza¹⁰⁰. Az ő személyét elválasztja a szerző a birodalomtól: bár muszlim, de nem török; nem a birodalom nagy alakja, hanem az albánoké (*Ali t'onë'* – „a mi Alink”). Szintén fontos, hogy Ali az egyetlen olyan albán a könyvben, akinek „munkássága, tevékenysége” (*veprimtaria*) és nem csupán tettei vannak (még Szkanderbégnek sem volt „munkássága”). Tevékenysége elsősorban Janina környékére összpontosult; míg a Bushattliu család északon, addig ő délen egyesítette az albánok lakta területeket (*Toskni*). A Napoleon vezette Franciaország szövetségeseként a nagyhatalmi diplomácia fontos szereplője volt, folyamatos tárgyalásokat folytatott többek között Oroszországgal (*Miskivi*) és Angliával (*Hinglizi*) is. Célja az volt, hogy egyesítse a geg és toszk területeket és függetlenné váljon. Ettől megrémült a Porta és 1822-ben megölette Alit. Érdemes itt megjegyezni, hogy Thallóczy úgy állítja be a Bushattliukat és Alit, mintha ők a geg és a toszk érdekek természetes és autentikus képviselői lettek volna. Másik fontos sugallata, hogy innentől kezdve, a 19. század elejétől az albánokkal kapcsolatos kérdések a nemzetközi diplomáciai tárgyalások részét képezik.

A 19. századdal mindössze néhány oldalban foglalkozik Thallóczy¹⁰¹. A század első felét illetően szó van a görög szabadságharcról és az ennek kapcsán vívott nagyhatalmi háborúról. A görögökről szimpátiával mesél a szerző, az európai segítséget is kapó hetairiak harcait párhuzamba állítja az albánok csetáival (és az olasz carbonari mozgalommal). Szó esik a janicsárok felosztatásáról és a navarinói tengeri ütközetről. A kérdésre, hogy a Bushattliuk (és az albánok) miért is nem segítették meg a birodalmat (miért nem vonult Mustafa Bushattliu 35.000 katonájával Drinápoly alá), Thallóczy két választ is ad. Egyrészt azért, mert a szerbekkel és a montenegróiakkal kellett szembeszállni, másrészt pedig azért, mert még élénken élt az emlékezetben Mehmed Reşid pasa nagyvezír rossz emléke, aki számos albán ellenes erőszakos cselekményt követett el (igaz a legnagyobbat éppen a háborút követően: 1830-ban Bitolában csapdába csalt és lemészárolt több száz albán előkelőt).

A *Tanzimat* időszakának tárgyalásakor Thallóczy egyre kevesebb konkrétumot ír, és egyre bátrabban hivatkozik a századfordulós albán sérelmekre és követelésekre: ellenséges, kegyetlenkedő és rossz hivatalnok török pasák; adóemelések; albán nyelvű iskolák és folyóiratok hiánya, újoncozások stb. Az erre adott albán felkeléseket sorra leverték. A harcok során sajnos előfordult, hogy a keresztény és a muszlim albánok egymással is harcoltak

¹⁰⁰ Róla portrét is közöl Thallóczy: THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis, 187. Aliról általában: Uo. 186-196.

¹⁰¹ Uo. 196-203.

(1844) és ez a testvérharc nagyon fenyegető veszélyt teremtett a jövőt illetően¹⁰². A krími háború következtében hozott reformok, illetve az Oroszország támogatta¹⁰³ Szerbia, Montenegró és Bulgária felemelkedése (előbbi kettő függetlenné válása) súlyos helyzetbe hozták a birodalmat. Háborús évtizedek következtek, amelyekben az albánok hősiiesen részt vettek és nagy katonai áldozatokat hoztak. Ennek ellenére nemhogy semmit nem nyertek, hanem még el is veszítették etnikai területeik egy részét¹⁰⁴. 1875 és 1878 között elvesztették Bart és tágabb környékét, a keresztények és muszlimok szervezte Prizreni Ligát (*lidhje, besa*) pedig 1879–80-ban levertek. A liga nevét és történetét nem írja le Thallóczy és a közelmúlt eseményeit is mellőzi (a könyv nem lehetett birodalomellenes!). A könyv történeti része itt fejeződik be.

A könyvben gyakoriak a kiszólások¹⁰⁵. Ezekkel az lehetett Thallóczy célja, hogy mondanivalóját minél jobban nyomatékosítsa és hogy a mű tartalmának program jelleget kölcsönözzön. Többször szólítja meg olvasóit „*szeretett testvérként*” és számos alkalommal hangsúlyozza: az albánok nem ismerik a saját történelmüket, nem ismerik a saját múltjukat, nincsenek tisztában saját erejükkel és jelentőségükkel – legalábbis eddig a történelmi pillanatig¹⁰⁶. Most azonban eljött az idő. Tudomást kell szerezni végre arról, hogy kik is voltak az ősök, hogyan is éltek, kik azok „a mi keresztény és muszlim hőseink” (sic!) – *burra idhujsh të Krishtenë a Muhamedana* – akikről a hősi énekek szólnak¹⁰⁷. Erre azért is szükség van, hogy a múltat össze lehessen kapcsolni és *hasonlítani* a jelennel. Meg kell végre érteni, hogy az albánok nem törökök. Bár az albánok sorsa az utolsó évszázadokban szorosan

¹⁰² „Në 1844 krisi, për rrezik të zi, një luftë e madhe ndërmjet vllazënve t'onë Muhametana e të Krishtën; e Ymer Pasha derdhi atëherë shumë gjak shqyptari në Kalkandele.” („Az 1844-es krízisben, sötét veszedelemként, nagy harc volt muszlim és keresztény testvéreink között; és Ymer pasa akkor sok albán vért ontott Kalkandelenél.”) Uo. 201.

¹⁰³ Az Osztrák-Magyar Monarchiát meg sem említi Thallóczy a Balkánon érdekelt nagyhatalmak sorában. A korábbiakban is csak Habsburgokról, birodalmuk kapcsán pedig Németországról (*Nemci*) beszél. Uo. 179.

¹⁰⁴ „Vetëm na Shqyptarët i ndëjtëm në besë Stamollës, e derdhmë gjakun t'onë tue luftue me Miskov, me Malazezë e me Grekë; e në fund shka fituen? Pamë vetëm se ata, që u shkëputnë prej Turqisë janë tue shkue mirë, e tue u rritë me copa t'ona; e njetë që s'kanë mujtë kurrë me e qit me në, kqyrin sot me na mârre Shqypninë mbar!” („Csak mi albánok maradtunk az isztambuli szövetségben, és ontottuk vérünket harcolva Moszkvával, a montenegróiakkal és a görögökkel; és a végén mit nyertünk? Ha csak azokat nézzük, akik elváltak Törökországtól, [azok] jól jártak, miközben területünk egy darabjával növekedtek; und genau diejenigen, welche uns nie besiegt haben, sind heute scharf darauf ganz Albanien zu verschlucken!”) Uo. 201–202.

¹⁰⁵ „Shiptarë, vllaznit e dashtun! Na jena fisi më i vjetër i Evropës.” („Albánok, szeretett testvérek! Mi vagyunk Európa legrégebbi népe.”) Uo. 87.

¹⁰⁶ Ez a szellemi ébresztőt, riadót fűző szemlélet valószínűleg szintén Pashko Vasa irodalmi munkásságára támaszkodik. A könyvben az ilyen olvasói megszólítások során szinte mindig szerepel a *deri tash* – „mostanáig, eddig” kifejezés.

¹⁰⁷ Az ezzel kapcsolatos gondolatok többek között: „Pra, vllaznit e dashtun, ná do të dijmë më parë se kush kena këndë motit, e kû jena sot. [...] Deri tash na s'i kena dijtë të ndodhunat e fisit t'onë.” („Így, szeretett testvéreim, [most] elsőként meg fogjuk ismerni, kik is voltunk egykor és hol vagyunk ma.” [...] „Eddig nem ismertük a népünk történetét.”) THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis, 87.

összefonódott az oszmánokkal, és bár ez a kapcsolat jóval erősebb a korábbiakhoz képest, az Oszmán Birodalom mégiscsak egy a sok birodalom sorában, ahol az albánok (mindig önálló közigazgatási egységekben) éltek történelmük során. És mint minden birodalom, ez sem lesz örök¹⁰⁸, az albánoknak van jövőjük ezen túl is. Bár nehéz sors (értsd. jelen) jutott osztályrészül, de Isten adott kezet és fejet, bátran kell remélni a segítségében. Az albánoknak végre meg kell érteni a nagyságukat, fel kell ébredniük a halál álmából és meg kell harcolniuk szabadságukért¹⁰⁹. „*Ën pedig majd – fejezi be Thallóczy – elmondom nektek, Arbni hős férfiaknak, hogy mi is a mi történelmünk.*”

Thallóczy Lajos könyvében felbukkannak a legfontosabb történelmi alaptézisek. Nem biztos, hogy az albán történelemszemlélet és történetírás mindegyik tézise megtalálható itt, de az biztos, hogy a legtöbb itt szerepel először együtt.

Az albán történelmi lét alfája és omegája a szabadság fogalma köré kristályosodott ki. Az albánok és őseik, bár számban mindig csak egy kicsi népet alkottak, személyükben szabadok voltak, vagy szabadok akartak lenni¹¹⁰. Személyük, családjuk (népük) és földjeik szabadságáért készek voltak a legnagyobb áldozatot is meghozni. Életük emiatt folyamatos háborúskodásban telt. A szomszédos népekkel vagy birodalmakkal megvívott hősiek háborúiban az albánok félelmetes hírnévre tettek szert¹¹¹. A másik alaptétel, hogy az albánok autochton lakosai földjüknek. A Balkán-félszigeten egyetlen nép van csak rajtuk kívül, amelyik az ókor óta folyamatosan a hazájában él: a görögök.

Az albánok harcaikat mindig egyedül és magányosan vívták meg. Egyedül a karjuk erejére és Isten segítségére bízhatták magukat. Mindent amit elértek, vérrel-verejtékkel és

¹⁰⁸ „Mos të kuptohet se kështu romakët e shtruenë menjherë vendin t'onë.” („Ne feledjétek, hogy azok a rómaiak sohasem foglalták el földünket.”) Uo. 102-103.

¹⁰⁹ „Por punën e fisit t'onë si duhet, nuk j'au ka dftue kush endë; madhninë e gjakut t'onë nuk e dini deri tash. E prandej unë po due me ju qit ktu para sysh si kena shkëlqye ná ndër ató kohë, kur gjithsecili prej nesh ká dashtë gjakun e vet me zëmër, pa vështme se shka beson shoqi. [...] E as sot s'mundet me i rrahë ndryshe zëmra Shyptarit, veç s'e ndiën, pse ka rá sin ë gjumë të dekës [= vdekjes] e shuma!” und „Shyptar! t'dona shoqi shoqin, e atëherë vërtet n'a vjen liria.” („De népünk tetteit, ahogy lehetne, még senki nem mesélte el; vérünk nagyságát eddig nem ismertük. Und deshalb möchte ich vor Euch heute erzählen wie glänzend wir in jener Zeit waren, damals, als jeder von uns seine eigene Landsleute vom ganzen Herzen liebte ohne auf die Religionszugehörigkeit zu schauen. [...] Aber auch heutzutage schlägt das Herz des Albaners nicht anders, jedoch kann er diesen Schlag nicht hören, weil er in einen tiefen und kranken Schlaf gefallen ist.” und „Albaner, wir sollen einander lieben, dann wird uns wirklich die Freiheit gegönnt.” Übersetzt von Jonida Xhyra-Entorf) Uo. 88. und 203.

¹¹⁰ Többek között: „...; por Shqyptari vetë kje gjithmonë i lirë, ...” („...; de az albánok maguk mindig szabadok voltak;...” Uo. 92. und 128.

¹¹¹ Többek között: „Në tjetrën anë këta e dijsin se Arnauti është ma trimi fis i botes; pse s'e kishin harrue punën e Skanderbegut, ...” („Másképp őket [a törökök] úgy ismerték, mint arnautákat, a világ leghősiesebb népét; mert nem felejtették el Szkanderbég tetteit.”) THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis, 175.

karddal a kezükben (*me shpatë në dorë*) érték el¹¹². Míg a férfiak a csatamezőkön harcoltak, addig a nők a mezőkön dolgoztak hősieken: vetettek, szántottak, arattak. Harcra termett fiúkat szültek, akiket becsületre (*nderë*) és hősiességre (*trimni*) neveltek. Ha kellett maguk is fegyvert ragadtak¹¹³.

Érdekes az a szemlélet, amely az albánok birodalmakhoz való viszonyát magyarázza a szabadságvágy tükrében. Ha az albánok által lakott területek egy-egy birodalom (Róma, Bizánc, Oszmán Birodalom) részei lettek, akkor egyrészt az állam fennállása során végig folyamatos volt a lokális ellenállás, amelyet csak nagy létszámú sereggel lehetett időlegesen elfojtani, másrészt az albánok adták a birodalmak fennmaradásának és erejének legfontosabb támaszait, a legeredményesebb és –bátrabb csapatokat. Illíria (*Shqypnia*) emellett számos híres hadvezérnek és uralkodónak (római császárnak) volt a szülőhazája¹¹⁴.

A mitológiai elemek közül a legfontosabb kétségkívül az összetartozást hangsúlyozó gondolat. A rendkívül heterogén albán társadalomnak szinte alig volt olyan egymáshoz való kapcsolódást biztosító értéke, amelyre egy modern nemzetté válást fel lehetett fűzni. A történelem nyújtotta lehetőségek közül Thallóczy igyekezett úgy választani, hogy egy vallások és nyelvjárások feletti nemzettudat kialakulását készítse elő. Ilyen értékek lettek a közös történelem, az eredet és származás (*gjaku i jonë* – „a vérünk”; *gjaku e Shqypnarit* – „az albánok vére”), az anyanyelv, de az olyan emberi erények is, mint a hősiesség, a szabadság szeretete, vagy „az albánok szíve” (*zëmër Shqypnarëve*).

Az anyanyelvvel kapcsolatos érvelésekben Thallóczy részben már építeni tudott a *Rilindja* időszakában született és valóban népszerűségnek örvendő irodalmi alkotásokra (lásd. az italo-albán alkotásokat, illetve Naim Frashëri verseit), de a toszk és geg dialektusok közötti különbséget azért még ebben a könyvben is magyaráznia kellett¹¹⁵. A számos nyelvjárás kialakulását azzal indokolta, hogy a szabadságért folytatott számos sikertelen felkelés eredménye az lett, hogy a nép egy részének el kellett vándorolni a szülőföldjéről.

¹¹² Többek között: „...; e kto s’patnë asnji ndihmë prej mbretit o tjetër kuj, veç me krahë të vet e me shpresë në Zotin luftuen; ...” („...; és semmilyen segítséget nem kaptak az uralkodótól vagy mástól, csak karjukkal és Istennek vetett hitükkel harcoltak;...” Uo. 122. (hasnolón fogalmaz a 90. és 175. oldalakon is)

¹¹³ „Grueja e atëhershme, sikur Shqiptarja e mirë e soçme, ishte punëtore e shpijake, e dijte me rritë fëmijë për nder. Burri shkote me gjatë gjallë në mal o delte në luftë, e grueja kqyrte shpinë e punote tokën: mbjellte, korrtë, bâte drë e ngarkohej vetë, tue i dhënë edhe hji shpesh dy fëmija. [...] Kjo grue ishte e mirë me të gjitha të mirat por ishte edhe trimnesh e delte si burrat me luftue.” („Az akkori asszonyok, mint a mai derék albán nők, szorgalmasak és háziasak voltak, és becsületre nevelték a gyerekeket. A férfi a jószággal a hegyekbe ment vagy háborúzott [führte Kriege], és az asszonyok a földön görnyedtek: vetettek, arattak, fát vágtak és szállítottak egyedül, und oft stillte sie [az asszonyok] zwei Säuglinge gleichzeitig. [...] Ez az asszony minden jóban gazdag volt, de hősie is volt és a harcban olyan bátor, mint egy férfi”) Uo. 97.

¹¹⁴ Többek között Uo. 107-108., 112., 115-116., 129. und 132.

¹¹⁵ Uo. 187.

A vallásokkal kapcsolatos érvelése szintén épít a nemzeti újjászületés egyik klasszikusára, Pashko Vasa alkotásaira¹¹⁶. A szerző sugallata szerint nem az számít, hogy ki a muszlim, vagy ki a keresztény, hanem hogy egy vérből származik minden albán, ezért testvérek kell, hogy legyenek. Szintén Vasa egyszerre lelkesítő, egyszerre feddő szavait idézi Thallóczy, amikor számon kéri az olvasóit: a vallási ellenségeskedés helyett, miért nem gyűlnek össze és emelik fel kezüket a szeretett haza védelmében, miért nem állnak ki testvéreik jogai mellett, miért nem mernek Isztambulban is az érdekeikért konfliktusba keveredni?¹¹⁷ Meg kell végre érteni ugyanis, hogy az albánok nem törökök, hanem egy önálló nemzet (*komb*) és az albánok egyesülésétől éppen a birodalom fél a legjobban (lásd. Janinai Ali törekvéseinek kudarcát). Az albánok már bizonyították: ha kell, össze tudnak fogni nyelvjárástól és vallástól függetlenül, és képesek egységesen gondolkodni is¹¹⁸.

A könyvben kialakított fogalomkészlet szintén mai napig élő hagyományt teremtett az albán történetírásban. Talán az egyik legfontosabb fogalomcsoport az albánok által lakta területekkel kapcsolatos. Az elnevezések változását oly módon mutatja be a szerző, hogy közben jelzi: a terület etnikai jellege e névcserék alatt sem változott. Mindegy, hogy Illíriáról, annak római, bizánci vagy oszmán provinciákba szervezett részterületeiről van szó, esetleg független országról; azok kiterjedésének korszakonkénti változásain túl a fogalmak mögött

¹¹⁶ Ehhez lásd. CSAPLÁR, Pashko Vasa, 40-49.

¹¹⁷ „Na jena tue diftue si e ka shkue jetën i gjithë fisi i jonë, pa dá se ç’farë besimi ka pasë o ka njëni e tjetri. Në daç i Krishtë, në daç Muhametan, na jena të gjithë një gjakut, e prandaj vllazën; e s’asht punë që besimi mund të dajë gjakun, veç gjithsecili e ka për shpirt të vet, e në këtë botë do të rmojmë bashkarisht. Edhë Zoti i urdhnon gjithëkuj me dasht t’afërmin e vet. Pse mos të duhena pra na Shqyptarët, Muhametanë e të Krishtë, pse mos të mblihdhena të gjithë bashkë, me u mundue me i zgjatë dorën të dashtunit dheut t’onë, që na ka rritë me shujtë të vet? Pse mos me ja folë na të drejtën vllaznive t’onë muhametana, tue thanë që këta kanë diftue gjithmonë burrinë e Shqyptarit në shërbim në Turkut? A thue do të na vjë marrë me kallzue se gjku i jonë ka mbrrijtë ndër këmbë e madhnitë nalta në Stamboll? Po të shikojmë hollë, e shofim atëherë që Muhametanve t’onë i dukena, sado kudó, më të afërmin na, se ç’do tjetër komb i mbretnisë së Turkut. Na e dijmë të gjithë se jena të tanë shka flasim Shqyp, bijtë e nji nanës që s’harrohet, të Arbnisë së shkretë, që ka mbetë pa djelm të thuesh, pse të huejt na kanë dá për me rregullue punën e vet, tue na shtfë fjalën e tue rritë mëninë ndër në brez mbas brezit.” („Wir erzählen gerade wie unsere Ahnen gelebt haben, ohne zu unterscheiden was für Religionszugehörigkeit der Eine oder der Andere hatte. Ob christlich oder muslimisch fließt in uns dasselbe Blut, also sind wir Brüder und es ist nicht in Ordnung, dass die Religionszugehörigkeit wichtiger als das Blut ist und uns auseinander bringt, und so Brüder soll jeder seinen Gott glauben, aber auf dieser Welt werden wir alle miteinander zusammenleben. Auch der Gott gebietet jeden seine eigene Verwandte zu lieben. Und warum sollten wir Albaner, Muslime und Christen, einander nicht lieben, warum sollten wir uns nicht zusammen tun, uns bemühen unser geliebte Vaterland, worauf wir uns groß geworden sind, auf die Beine zu bringen? Warum sollen wir unseren muslimischen Brüdern nicht die Wahrheit sagen, dass sie ihre Tapferkeit immer im Dienste der Türken unter Beweis gestellt haben? Werden wie uns etwas schämen wenn wir daran denken, dass unser Blut in den oberen Schichten in Istanbul verdorben worden ist? Wenn wir genau überlegen, verstehen wir, dass für unsere muslimischen Brüder wir Christen nahe als jede andere Nation des osmanischen Reiches sind. Wir wissen, dass wir alle Albanisch sprechen, wir sind Söhne einer gemeinsamen Mutter, die wir nicht vergessen können, Söhne unserer armen Arberia, die sozusagen ohne Söhne zurzeit ist, weil die Fremden in ihrem Interesse uns mit allen Mitteln auseinander gebracht haben.“ Übersetzt von Jonida Xhyra-Entorf) Uo. 142–143.

¹¹⁸ Érdekes, hogy erre példaként nem hozza fel a Prizreni Liga történetét, valószínűleg a Ballhausplatz vonatkozó utasításai miatt, csupán Janinai Ali és a Bushattliuk törekvéseire hivatkozik. Uo. 189-194.

mindig ugyanaz rejlik: „a mi földünk”, „a mi nemzeti területünk”, azaz „Albánia” (*trualli jonë; territori kombëtar; Shqypnie*). Thallóczy az egyes korszakoknál szinte észrevétlenül cseréli az albánoklakta területek összelnevezését. Az illír provinciákat a 11–14. század történelme során az *Arbanas*, *Arbëria* (esetleg annak geg változata, az *Arbni*) váltja fel¹¹⁹, majd az oszmán hódítás idejétől kezd egyre kizárólagossá válni a *Shqypni* elnevezés. Az albán területek Toszki földre (*Toskni*) és Gegföldre (*Gegni*) való tagolása a 14. századtól jelenik meg oly módon, hogy először a toszkok és földjük bukkan fel önálló fogalomként a 14. századtól, míg *Gegni* a 18. században, a Bushattliu család politikai törekvései kapcsán¹²⁰. A két terület korabeli kiterjedését – hasonlóan a korábbi földrajzi fogalmakhoz – pontosan körülírja a könyv szerzője.

A fogalmak következő fontos csoportja az etnikai önelnevezéssel kapcsolatos. Ez különösen izgalmas kérdés, hiszen ez jó vizsgálati terepet jelent többek között a modern európai értelemben vett nacionalizmus gondolatait befogadó és visszaadó albán nyelv használóirol. Az albán nép elnevezéseit Thallóczy hozzáigazítja a korszakonként változó országelnevezésekhez. Az albánok legkorábban illíreként szerepelnek a forrásokban. A középkorban az *arbni/arbri* önelnevezést használták, míg az oszmán hódítók az *arnauta* elnevezést adták nekik. A kora újkortól kezdve használja Thallóczy a *shqypetar* nevet. Ahogyan az országelnevezés kapcsán, úgy itt is jelzi a szerző: bár a népnevek is változnak, azért ezek alatt mindig „minket”, „az albánokat” kell érteni¹²¹.

Az albánok történelemben először felbukkanó csoportját, az illíreket főként *fis*-ként (törzs) definiálja a szerző¹²². Bár helyenként törzsként is értelmezhető, a *vllaz(ë)ni* fogalma (jelentése és alakja a mai irodalmi nyelvben: *vëllamëri*; testvérek, vértestvérek, testvériség), a műben legtöbbször *nép* értelemben használják (pl. *vllaznina Ilirës*). A koraújkortól kezdve a *vllazni* új jelentéstartalommal is bővül, helyenként *nemzet*-ként lehet értelmezni a szóhasználatot. A nemzet szóra azonban a könyv használ egy másik kifejezési módot is: *komb*. Ez több dolog miatt is érdekes. Az egyik, hogy jelzi a fordító (katolikus) geg származását, hiszen a szó a geg nyelvjárásban eredendően „kötés” és „csomó” értelemben volt használatos. A másik, hogy a *komb* szó az albán nyelvben, Sami Frashëri hatására, kiszorította a jóval elterjedtebb és nagyobb hagyománnyal rendelkező *milet* szót és kizárólagos alakja lett a „nemzet”-nek¹²³. A

¹¹⁹ Uo. 123–142.

¹²⁰ Uo. 146. und 182.

¹²¹ Többek között Uo. 175.

¹²² *Ugyanígy fis-ként jelennek meg a honfoglaló szlávokon belül a szerbek és a horvátok. Uo. 124.*

¹²³ A *komb* szó hasonló értelemben már szerepelt August DOZON, Manuel de la langue Chlipe ou Albanaise című munkájában. Paris 1878, illetve Gustav Meyernél (Etymologisches Wörterbuch, 1891). Sami Frashëri: *Shqypëria ç’ka qënë, ç’është e ç’do të bëhëtë* (1899) című könyvében szintén ezt használja. A századforduló után nemzet értelemben használta többek között Kristoforidhi (Albanisch-Griechisches Wörterbuch, 1904),

komb szó a műben először az oszmán hódítás idején jelenik meg, de használata ekkor még párhuzamosan történik a *fis*, *vllazëni* és a *të parët* („eleink”) szavakkal. Az állandóságot a műben, hasonlóan a *Shqypni* fogalom használatához, a kezdetektől a *të parë jonë*, az „a mi eleink” kifejezés jelenti. Összességében megállapítható, hogy a „nép” és „nemzet” használata még nem letisztult, egy fogalmat többféleképpen is kifejez a könyv:

fogalom	Thallóczy/Zurani
törzs	fis
nép	fis, vllazni
nemzet	vllazni, komb
Eleink	të parët

Bár a könyv alap gondolata éppen az, hogy az albánok a sokféle elnevezés ellenére a származás, a közös történelem, a közös erények és az összekötő *közös nyelv* miatt egy egységes népet alkotnak, a gegek és toszkok kapcsán mégiscsak kiderül, hogy bizony vannak magyarázandó különbségek¹²⁴.

A két nagy nyelvjárási csoportot (mint emberek csoportját) csak nagyon ritkán említi meg a szerző, területi elkülönülésüket (*Toskni*, *Gegni*) már jóval többször. A toszkok először a 7. századi szláv honfoglalás kapcsán szerepelnek a könyvben, míg a gegek csupán a kora újkortól. A könyv célközönségéből valószínűleg a gegek lehettek a tájékozatlanabbak, hiszen a toszkok bemutatását nem követi egy geg nyelvjárásokról szóló összefoglalás.

A toszkok bemutatása kissé megzavarja a könyvben használt *vllazni* fogalmának az értelmezését is. Toszktöld legnagyobb három alnyelvjárásának beszélőit ugyanis (toszkok, labok és çamok) ezzel a fogalommal írja le a szerző (vagy a fordító!)¹²⁵. A toszk nyelvjárásokról megállapítja Thallóczy, hogy „ahogy tudjuk” „kicsit különböznek”, ráadásul ortodoxok is, de azért a hősiesség (*trimni*), különösen a çamoknál!, és a vér (*gjak*) velük is összeköt. A lényeg, hogy „*mi mindnyájan albánok vagyunk*”¹²⁶.

Gjergj Pekmezi (Albanisches Lesebuch, 1914), Gustav Weigand (Albanische Grammatik, 1913), stb. Érdekes lenne tudni, hogy a szó térhódításában a Thallóczy-féle könyv milyen szerepet játszott.

¹²⁴ Úgy tűnik, hogy nemcsak a keresztény-muszlim bemutatkozást szolgálta a mű, hanem a toszk-geg kapcsolatok tisztázását is.

¹²⁵ „Toskërija dâhet ndër tri vllazni: Toskët vetë, Labt e Çamt.” („Toszktöldet három törzsre lehet osztani: maguk a toszkok, a labok és a çamok.”) THALLÓCZY, Të ndodhunat e Shqypnis, 187.

¹²⁶ „Sikur e dijmë, na s’kena asnji të dâmë prej Toskve, veç goja, që na ndrron pak. Por, me goditë na shkrimet e gjuhës s’onë në një mënyrë që t’i pëlqejë të dy gojeve, mundena udob me u marrë vesht njëni me tjetrin. E besimi i Toskve, që janë ortodoks, nuk na dën gjakun e Shqyptarit që kena bashkë.” („Ahogy azt tudjuk, nincs semmi, ami elválasszon a toszkoktól, csupán a nyelv, ami kicsit különbözik. Aber bevor wir eine gemeinsame Schrift und eine gemeinsame Sprache zu schaffen, die für Gegen und Tosken gleich angenehm ist,

Thallóczy könyve gyakran épített a *Rilindja* irodalmi alkotásaira, elsősorban Pashko Vasa műveire, kisebb részben Naim Frashëri költeményeire. De hogy ez a munka is hatással volt a nemzeti mozgalom kortárs tagjaira, az erősen valószínűsíthető. Bár közvetett bizonyíték nincs rá, de feltételezhető, hogy Thallóczy 1898-an kiadott könyvének legfontosabb tartalmi elemeit Sami Frashëri már többször idézett programadó írásában, a *Shqipëri – ç'ka qënë, ç'është e ç'do të bëhetë* -ben (1899) felhasználhatta¹²⁷.

És hogy Aleks Buda ismerhette-e Thallóczy írását? Megfelelő kutatások nélkül ez nem bizonyítható egyértelműen. De személy szerint nehezen tudom elképzelni, hogy ne így lett volna. Részben azért, mert Thallóczy könyve és a Buda-féle történelemszemlélet között túl sok a hasonlóság. Részben pedig azért, mert a Monarchia szétesése nem okozott törést Ausztriában az albánszakértő hivatalnokok soraiban, a személyi kontinuitás egészen az 1930-as évek végéig megmaradt (pl. August Kral). Az állami tisztviselők mellett, ahogy arról már korábban is volt szó, éppen a Zwischenkriegszeit idején tevékenykedett az osztrák–magyar albanológia második generációja Bécsben (pl. Norbert Jokl). Szintén a Monarchia öröksége volt az 1913 nyarán alapított ún. *Albanienkomitee (österreichischer Verein zur Förderung Albaniens)*, amely a 20-as évek elején újjáalakult és továbbra is összefogta azokat a társadalmi, politikai és gazdasági csoportokat, amelyek érdeklődtek Albánia iránt. És ez a „második” generáció odafigyelt az Albániából érkező állami ösztöndíjasokra. Az egyik állami tisztviselő, August Kral hagyatékából világosan látszik¹²⁸, hogy az oktatás és szállás megszervezésén túl az albán diákok személyes fejlődésére is odafigyeltek. Az ösztöndíjasok Bécsben nemcsak a k.u.k. történeti hagyományokkal ismerkedtek meg, hanem feltehetőleg az egykori birodalomban megszületett modern albanológiával is. Egyikük, Sander Bushati, a független Albánia történetéből (1912–1913) le is doktorált Bécsben¹²⁹. Talán nem ő volt az egyetlen, akivel megismertették a vonatkozó levéltári és a könyvészeti forrásokat.

III.1. Kitekintés a jövőre

sollen wir uns erstmal untereinander verstehen. És a toszkok hite, akik ortodoxok, nem osztja meg albán vérünket, ami közös.” Übersetzt von Jonida Xhyra-Entorf und K. Cs-D.) Uo. 187.

¹²⁷ Az azonban bizonyosnak tűnik, hogy a 20. századi albán történetírásra elsősorban Sami Frashëri műve hatott közvetlenül, esetleg Thallóczy könyvének második vagy harmadik kiadása.

¹²⁸ HHStA 19. Nachlässe, Nachlaß August Kral, Kt. 1-5.

¹²⁹ Sander BUSHATI, Die Entstehung des Fürstentums Albanien. Phil. Diss., Wien 1940.

A rendszerváltást követően, az 1990-es évek derekán új történelmi referenciapontokat vártak az albániai történészeketől. Az átpolitizált és ideologizált dogmatikus történelemszemlélet helyett egy olyan új, „nemzeti” szemléletre volt szükség, amely jobban illeszkedik a nemzetközi trendekhez és amelynek már a határon túli albánság történelme is részét képezi. Az új összefoglaló munkák azonban továbbra is teljesen centralista módon készültek el, jól tükrözve az állam aktuális belpolitikai viszonyait. A rendszerváltás utáni szemléletváltási törekvésekkel szembeni erős ellenállás nagyrészt abból fakad, hogy az albán történetírás személyi kontinuitása 1991 után is megmaradt. Természetesen, ahogy már fentebb volt róla szó, történetek változások a szemlélet tartalmi elemeiben, de alapvető tulajdonságai, pl. a nemzeti mítoszok, események, személyek glorifikálása („egy virtuális világ dicsőítése”¹³⁰), nem változtak. A propagandisztikus retorika és a folklór elemek továbbra is fontos részei a történetírásnak¹³¹. Fatos Kongoli e tanulmány elején már idézett írásához visszakanyarodva, az albán (és egyéb kelet-európai) történészeknek is ideje lenne feltenni azokat a kérdéseket, amelyeket egy theszaloniki balkáni írótalálkozón szegeztek neki a résztvevőknek: „*Gondolja-e, hogy az írásaival a nemzeti identitást szolgálja? Gondolja, hogy létezik egy közös balkáni identitás a térség összes írója [történésze] számára? Miben áll a különbség irodalom és történelem között?*”¹³²

Az igazsághoz persze hozzátartozik az is, hogy az albán történelemtudománynak óriási kihívásokkal kell szembenéznie. Számos olyan külső akadály tornyosul a történészek elé, amelyek leküzdéséhez évtizedek kellenek. Az egyik alapgond, hogy nagyon kevés forrás jut a történeti kutatásokra és a történészek is komoly egzisztenciális nehézségekkel küzdenek. Nincsenek meg a tárgyi feltételek sem: ma már elengedhetetlen a számítógép használata, de a külföldi levéltárakban való kutatásokhoz is anyagi fedezet kell. Szintén alapprobléma, hogy számos hiányzó társadalomtudomány alapját a semmiből kell megteremtenie az albániai tudományos közösségnek¹³³.

Ezek ellenére véleményem szerint a jövőben komoly és széles körű elméleti vita várható majd a nemzeti történelem interpretációjával kapcsolatban. A mostani, „az albánok hite az albánság” alapon álló szemlélet ugyanis nem lesz tartható. Az Oszmán Birodalom

¹³⁰ Fatos LUBONJA, Between the Glory of a Virtual World and the Misery of a Real World, in: SCHWANDNER-SIEVERS / FISCHER (Hgg.), Albanian Identities, 91-103.

¹³¹ Az albán történetírás a nemzeti történelmet továbbra is belső ügyként kezeli, alapvetően nem törekszik arra, hogy a külföldi vonatkozó kutatások eredményeit befogadja. Hiányzik az albán történelem (kelet-)európai beágyazottsága is. Ez azonban nem albán sajátosság: Magyarországon pl. Magyarország történelme alapvetően a mai napig a magyarság történelmének szinonimája, az állam soknemzetiségű jellege a közoktatásban először csupán a 18. században bukkan fel érintőlegesen. A rendszerváltás utáni albániai történettudomány módszertani és teoretikus kritikáját lásd. DUKA, Ten Years of Post-Communist Historiography, 513-520.

¹³² KONGOLI, Egy egyszerű igazság, 157.

¹³³ A személyi és egyéb problémákról lásd. PICHLER, Die albanische Historiographie, 221-224.

lesújtóan sötét színekkel ábrázolt története, „az oszmán múlt” kapcsán a muszlim történészek egy része már jelezte, hogy ezt a csaknem 500 éves periódust nem lehet fekete-fehér alapon megítélni, a nézeteket revideálni kell¹³⁴. A muszlim–keresztény történeti véleménykülönbség mellett az új diskurzusban szerepet játszhatnak még az eltérő regionális (Albánia, Koszovó, Macedónia) hagyományok is. Egy ilyen vita és közös gondolkodás megindulása mindenképpen komoly előrelépést jelentene az albán történetírás számára. Annál is inkább, mivel a mítoszokat csak addig kell tabuként kezelni, amíg a közösség meg nem születik; ez pedig már megtörtént¹³⁵. Az igény egy történelemről szóló vitára a társadalom részéről mindenesetre az ezredforduló óta már bizonyíthatóan létezik¹³⁶.

Egy ilyen vita megindításához hatalmas bátorság és elszántság kell. Az értelmiségiek közötti vita ugyanis egy dolog, az átlagember meggyőzése pedig egy másik. Az átlag albán állampolgár ugyanis, hasonlóan kelet-európai sorstársaihoz, fokozott (irracionális) érzelmi–spirituális kapcsolatban áll nemzeti történelmével, ezért az ezt ért kritikát *automatikusan személyes* támadásként értelmezi. Kongoli idézett esszéjében, Nikos Kazantzakis: *Freiheit oder Tod* (Frankfurt a.M., 1994)¹³⁷ című könyve kapcsán (a mű az 1880–1890-es években játszódik), szépen fogalmazza meg ezt az érzést (az egyik regényhős a könyvben ezt mondja): „*„Isten nem albán [arvanita]. (...) Ő is ortodox keresztény, és egy napon vissza fogja adni jogaimat.”* [Kongoli:] *Sértve éreztem magam, egyenesen felháborodtam. Első reflexként félre akartam dobni a könyvet. Indoktrinált agyamban átvillant az „albánellenes” jelző, [...] mindezek ellenére, egy belső hang ösztönzésére tovább olvastam a könyvet. Eközben további meglepetésekben volt részem. Az albánok is követtek el bűnöket a görögökkel szemben. A könyv leírta az oszmán sereg albán katonáinak bűntetteit. Ez mindenesetre megmagyarázza, gondoltam, miért emlékezik Kazantzakis hőse gyűlölettel az albánokra. Az egész mégis durva ellentétben állt önértelmezéssel és neveltetéssel, mindazzal, amit gyerek- és*

¹³⁴ PICHLER, Die albanische Historiographie, 525.

¹³⁵ George SCHÖPFLIN, The Nature of Myth: Some Theoretical Aspects, in: SCHWANDNER-SIEVERS / FISCHER (Hgg.), *Albanian Identities*, 26-30.

¹³⁶ „Nem fogadom el azt a tételt, hogy a másik iránti gyűlölet veleszületett ösztön az emberben. Annyi azonban igaz, hogy az „anyatejjel szívtuk magunkba”, és nemzedékről nemzedékre továbbadható. A kérdés az, hogyan tudnánk megóvni az eljövendő nemzedékeket a gyűlölettől. Még mielőtt kölcsönösen „kíméletlenül elpusztítandó veszett kutyáknak” tekintik egymást. [...] Például felvetődik a kérdés, mit tanulnak a legújabb nemzedékek a történelemórán, milyen klasszikus irodalmi szövegeket kell elolvasniuk. Úgy vélem a tananyag alapos felülvizsgálata elkerülhetetlen. Nem arról van szó, hogy megszépítsük a szomszédok közötti viszonyokat, sokkal inkább arról, hogy megszabadítsuk őket az ellenségeskedés, a gyűlölet és a lenézés szellemétől. [...] A kiengesztelődés a két individuum, és következésképpen etnikumaik között mindenesetre mindkét részlől engedményeket követel. Mindkét félnek készen kell állnia arra, hogy a múltat, vagy legalábbis annak egy részét elfelejtse. [...] Nincsenek biztos receptek. Az egyetlen út annak a tisztázása, ami valóban volt.” KONGOLI, Egy egyszerű igazság, 165, 167-168. A kérdéshez lásd még: Roli i miteve në historinë e Shqipërisë, *Perpjekja* (VI.) 1999, Nr. 15-16. und és Oliver cikke In: *Albanische Geschichte – Stand und Perspektive der Forschung.* = SOA 140. 2009, Oldenbourg, München. 9.

¹³⁷ A görög eredeti címe: Nikos KAZANTZAKIS, *Ho kapetan Michalēs*. Athinai, 1955.

ifjúkoromban az iskolában és később a könyvekből tanultam. Belesulykolták az agyamba, hogy Albánia és az albánok par excellence az áldozat szerepét játszották. Évszázadokon át igazságtalanul bántak velük, előbb fél évezreden át az oszmán birodalom, majd a zsákmányra éhes szomszédok, a görögöket is beleértve. Nehezemre esett belátni, hogy az éremnek másik oldala is van.”¹³⁸

És talán ennél a pontnál lehet ismét hasznos az a történelmi olvasókönyv, amely 1898-ban, „egy hazáját szerető geg” tollából született meg. Thallóczy történelmi koncepciójában ugyanis vannak olyan elemek, amelyek valódi megoldási javaslatként szolgálhatnak az albán történelem paradoxonainak feloldásához, és amelyek értékes alapot jelenthetnek az albán történeti önkép újraformálásához. Félreértés ne essék: Thallóczy nem oldotta meg a történeti problémákat és nem predestinálta az albán történeti gondolkodást semmire. Csupán alapkereteket igyekezett biztosítani egy potenciális nemzeti történetírás számára. A maga eszközeivel esélyt teremtett arra, hogy a századfordulón, a balkáni szomszédok tudományosságához képest már meglévő lemaradás ne váljék végzetessé. A munka, és az ezzel járó gondolkodás és fejlődés örömének a feltételeit kívánta csak megteremteni. *„Alles weitere wird aus dem erwachsenden Nationalgefühl sich von selbst herausentwickeln.*”¹³⁹

¹³⁸ KONGOLI, Egy egyszerű igazság, 162.

¹³⁹ HHStA PA XIV. Albanien, Kt. 20. Brief von Thallóczy an Kállay, Wien, 10. Juli 1897, ad.Z. 937/Pr. BH es 1897. Vertraulich! A németnyelvű levelet és szöveghű albán fordítását közli Beluli: THALLÓCZY, Të ndodhurat e Shqypnis, 62-63.